

ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรม
ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
The Relationship between Language and Ideology in Femininity
Discourse in Junior High School's Literature Appreciation
Textbooks

ธีรธร รังสีปัญญา¹ และศานิตย์ ศรีคุณ^{2*}

Theerathorn Rangseepanya¹ and Sanit Srikoon²

คณะศึกษาศาสตร์

Faculty of Education

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University

*Corresponding author: sanitsrikoon@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่ออุดมการณ์ความเป็นหญิงผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) เป็นกรอบการศึกษาหลักในการวิเคราะห์ตัวบท วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม ผลการศึกษพบว่า หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปรากฏอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่เด่นชัดทั้งสิ้น 5 อุดมการณ์ คือ 1) อุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม 2) อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา 3) อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ 4) อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง และ 5) อุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท ซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ได้แก่ 1) กลวิธีทางศัพท์ ประกอบด้วย การใช้ชื่อและ

การเรียกชื่อ การอ้างถึง และการใช้คำกริยา 2) กลวิธีการขยายความ 3) กลวิธีทาง วจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ประกอบด้วย การใช้มูลบท การใช้วจนกรรม และ การใช้อุปลักษณ์

จากการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่ากระบวนการผลิตและบริโภคตัวบทหนังสือเรียนมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐและสถานภาพทางสังคมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนเป็นแบบแผนและอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมหรือดีงามไปยังผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนเพื่อสร้างสมาชิก ที่พึงประสงค์ของสังคม อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนเหล่านี้ จึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการชี้นำสมาชิกในสังคมไปในทิศทาง ที่รัฐต้องการโดยที่สมาชิกเหล่านั้นอาจไม่รู้ตัว

ในแง่ของการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม อุดมการณ์ความเป็นหญิง ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นผลมาจากแนวคิดปิตาธิปไตย ในสังคมไทย ผู้หญิงจึงถูกควบคุมความเป็นหญิงจากความคาดหวังของสังคมในมุม ที่สังคมต้องการที่จะให้เป็น และอุดมการณ์เหล่านี้ถูกแฝงฝังอยู่ในหนังสือเรียน แม้ในปัจจุบันก็มีชุดความจริงใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา เพราะในแง่ของการขจัดเกลารและ ควบคุมเยาวชนผ่านระบบการศึกษานั้นจำเป็นต้องมีชุดวาทกรรมหลักที่เป็นไป ตามโครงสร้างสังคมไทยซึ่งจำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อความเป็นปึกแผ่นของสังคม ซึ่งหากนักเรียนในฐานะเยาวชนของชาติไม่มีมุมมองที่รู้เท่าทันชุดวาทกรรมเหล่านี้ ที่ถูกผลิตซ้ำก็จะถูกหล่อหลอมและกลายเป็นหนึ่งในกลไกของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ แบบสังคมชายเป็นใหญ่ต่อไป

คำสำคัญ : อุดมการณ์ วาทกรรม วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ความเป็นหญิง

Abstract

This study aimed to study the communication of femininity ideology through various language strategies in Junior high School's Literature Appreciation textbooks by adopting Fairclough's (1995) Critical Discourse Analysis framework, the research found that the ideologies of femininity discourse conveyed in the Junior high School's Literature Appreciation textbooks were 5 prominent femininity ideologies as follows: 1) ideology of beauty, 2) ideology of the role of wives, 3) ideology of women as sexual objects 4) ideology of the spouse's class, and 5) ideology of etiquette. These ideologies were conveyed through various strategies as follows: 1) lexical strategy such as name and naming, referencing, and verb forms 2) explanation strategy 3) discourse-pragmatic strategy such as presuppositions, speech acts, and metaphor.

From the above analysis of the discourse practices of Junior high School's Literature Appreciation textbooks, it is obvious that the process of producing and utilizing textbook texts is related to state power and the social status of the individuals involved. It also shows that textbooks have a complicated production process and are under the control of the state. Textbooks are, therefore, a discourse that plays an important role in conveying the ideology that the state deems appropriate, or good to child and youth learners in order to create desirable members of society. The ideologies conveyed through the language strategies in these textbooks are, therefore, likely to influence and plays an important role in guiding members of society in the direction the state desires without those members being aware.

In terms of analyzing sociocultural practices, ideology of femininity in Junior high School's Literature Appreciation textbooks is a result of the patriarchal concept in Thai society. Women were being controlled in their

femininity by society's expectations of what society wants them to be. In other words, these ideologies were hidden in textbooks. Even today, a new set of truths has emerged because in terms of refining and controlling youth through the education system, it is necessary to have a set of main discourses that are in accordance with the structure of Thai society, which must be maintained for social unity. If students as the nation's youth do not have an informed perspective, these discourses that are reproduced will be molded and become one of the mechanisms for reproducing the ideology of a patriarchal society.

Keywords : Ideology Discourse Critical Discourse Analysis Femininity

บทนำ

วาทกรรม (Discourse) คือ การใช้ภาษาทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา และรวมถึงกิจกรรม การสื่อความหมายรูปแบบอื่น เพื่อสร้างความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (Fairclough, 1995 : 54 อ้างถึงใน ภพ สวัสดิ์, 2558) วาทกรรมนั้นสามารถถูกเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นบทเพลง สารคดี งานเขียน โฆษณา คำปราศรัยของนักการเมือง หนังสือแบบเรียน ซึ่งสื่อเหล่านี้ล้วนมีพลังทางวัฒนธรรมที่สามารถหล่อหลอมความคิดไปพร้อม ๆ กับการสร้างความเชื่อและค่านิยมให้กับคนในสังคมได้อีกด้วย (ปราชญ์ลี อินถา, 2558)

หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมประเภทหนึ่งที่มีศักยภาพมากในการสื่ออุดมการณ์สู่สังคม โดย วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) กล่าวว่า หนังสือเรียนไทยมีลักษณะหลายประการที่เอื้อต่อการเป็น “สารทางอุดมการณ์” ที่มีอิทธิพลยิ่งในสังคมไทย กล่าวคือ ประการแรก หนังสือเรียนนั้นเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือในสังคม เนื่องจากผลิตขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้น ๆ และผ่านกระบวนการสร้างความน่าเชื่อถือจากหน่วยงานภาครัฐผู้รับผิดชอบการศึกษาของประเทศ เช่น กรมวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ประการที่สองหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่จำเป็นต้องบริโภค กล่าวคือ รัฐมีนโยบายการจัดการศึกษาขั้นต้นเพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาตามระบบที่รัฐกำหนดหรือดูแล เยียวชนจึงต้องเข้าสู่ระบบการศึกษาและใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อสำคัญในการเรียนการสอน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงผู้อ่านได้เป็นจำนวนมากและอาจกล่าวได้ว่าเข้าถึงประชากรทุกส่วนของประเทศ และประการสุดท้าย ผู้ผลิตและผู้บริโภคหนังสือเรียนนั้นต่างมีบรรทัดฐานของการปฏิสัมพันธ์และการตีความที่ทำให้หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและเอื้อต่อการถ่ายทอดอุดมการณ์

วรรณคดีวิจักษ์เป็นหนังสือเรียนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาวรรณคดีที่กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเรื่องวรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอนภาษาไทย ประกาศ ณ วันที่ 8 ธันวาคม 2551 เพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าของวรรณคดีด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าด้านอารมณ์ คุณค่าด้านคุณธรรม คุณค่าด้านวรรณศิลป์ และคุณค่าที่สร้างสรรค์จากจินตนาการของกวี นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียน

รู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษชาติซึ่งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและความเป็นไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) โดยเนื้อหาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผู้เรียนสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ตลอดจนการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ด้วยการเรียนรู้และเข้าใจชีวิตของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ ตลอดจนวาทกรรมต่าง ๆ ที่สอดแทรกไว้ในหนังสือเรียนซึ่งแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ที่รัฐคาดหวัง

วรรณคดีไทยนับว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติ เป็นศิลปกรรมที่อาศัยภาษา วรรณศิลป์ ความรู้ และจินตนาการในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยผู้ประพันธ์มักจะสอดแทรกความคิดเห็นของตนและบรรทัดฐานของสังคมในสมัยนั้น ๆ แอบแฝงอยู่ในลายลักษณ์อักษรเหล่านั้นเป็นส่วนใหญ่ ทำให้วรรณคดีมิใช่เพียงการเล่าเรื่องเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผู้เล่าความเป็นไปในแต่ละสังคมได้อย่างแยบยล เพราะฉะนั้นผู้ที่รับสารจากการอ่านจึงสามารถเข้าใจชีวิต กฎเกณฑ์ของสังคมและวัฒนธรรมที่ครอบคลุมสมาชิกในสังคมผ่านทางตัวละครและการตอบสนองจากตัวละครอื่น ๆ ได้อีกด้วย

การมีอิทธิพลต่อสมาชิกในสังคมดังกล่าว ทำให้วรรณคดีเป็นวาทกรรมหรือกลุ่มความคิดที่ครอบคลุมค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่เน้นชัดในเรื่องความเป็นหญิง ความเป็นชาย ทำให้วาทกรรมเกี่ยวกับความเป็นหญิง ความเป็นชายที่เข้าครอบคลุมทั้งค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อต่อเรื่องเพศจึงสามารถแตกประเด็นได้หลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยปลูกฝังอุดมการณ์หรือแนวคิดการเป็นหญิงที่ดีจะต้องมีความงามทั้งหน้าตาและกิริยามารยาทเป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นภรรยาที่ดี ดังตัวอย่างของวรรณคดีเรื่อง กาพย์พระไชยสุริยา ที่ปรากฏแนวคิดเรื่องการเป็นภรรยาที่ดีต้องดูแลปรนนิบัติรับใช้สามีให้สุขสบาย ดังนี้

วันทาสามี	ส่วนสุมาลี
เฝ้าอยู่ดูแล	เทวียู่งาน
ให้พระภูบาล	เหมือนแต่ก่อนกาล
	สำราญวิญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

ผู้หญิงในวรรณคดีไทยที่เป็นตัวอย่างของวาทกรรมเกี่ยวกับความเป็นหญิง ไม่ว่าจะเป็นความงาม การปฏิบัติตนเป็นแม่และภรรยาที่ดี การยึดมั่นในอุดมการณ์ ตัวเดียวเมียเดียว ความเป็นกุลสตรี มีกิริยามารยาทที่ดี ซึ่งผู้หญิงในวรรณคดีไทย ส่วนมากจะเรียบร้อย อ่อนหวาน อ่อนไหว และอ่อนแอ รอคารปกป้องคุ้มครองจากผู้ชาย ซึ่งแนวคิดกลุ่มสตรีนิยม โดยเดอ โบวัวร์ (de Beauvoir, 1989) เห็นว่าความเป็นหญิง มิใช่คุณสมบัติทางกายภาพหรือชีวภาพที่ถือกำเนิดมาพร้อมกับบุคคลตั้งแต่กำเนิด แต่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อ ความคิดเกี่ยวกับเพศภาวะ อาทิ ระบบความเชื่อ ระบบการศึกษา กระบวนการขัดเกลาทางสังคมต่าง ๆ จนทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากผู้ชาย และยังแตกต่างกันในแต่ละสังคม ทำให้สังคมเกิดความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ พฤติกรรมการแสดงออก ความคิด ทศนคติ ค่านิยมทั้งในเรื่องทั่วไปและเรื่องเพศ กลายเป็นมายาคติเกี่ยวกับความเป็นหญิง ความเป็นชาย วาทกรรมเกี่ยวกับ ความเป็นหญิงจึงเป็นตัวควบคุมที่มีอำนาจเหนือกลุ่มผู้หญิงในสังคม

จากการที่ผู้วิจัยได้จัดการเรียนการสอนในรายวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยใช้หนังสือวรรณคดีวิจักษ์เป็นเอกสารหลักสูตรประกอบการจัดการเรียนการสอนพบว่า เนื้อหาวรรณคดีไทยในหนังสือวรรณคดีวิจักษ์แฝงด้วยอุดมการณ์ ความเป็นหญิงซึ่งเป็นค่านิยมที่สังคมคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ พฤติกรรม การแสดงออก ความคิด ทศนคติ ค่านิยมของผู้หญิง อาทิ อุดมการณ์ความเป็นแม่บ้าน แม่เรือนในการปรุงอาหาร ตัวอย่างเช่น กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานที่แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงต้องมีเสน่ห์ปลายจวักในการทำอาหารให้อร่อยเพื่อมัดใจผู้ชาย

แกงไก่มันเนื้อ	นพคุณ พี่เอย
หอมยี่ห่วยรสจืด	เจียบร้อน
ชายโคตรโศกญูญ	พิศวาส หวังนา
แรงอยากยอหัตถ์ขึ้น	อกให้หวนแสง ฯ
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)	

ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยศึกษาว่ามีอุดมการณ์ความเป็นหญิงในลักษณะใดบ้างที่แฝงอยู่ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือวรรณคดีวิจิตรดังกล่าวนี้ รวมถึงศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์เหล่านั้น เพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึงค่านิยมที่แฝงอยู่ในตัวบท และเข้าใจค่านิยมความเป็นหญิงที่ซ่อนเร้นอยู่ในหนังสือเรียนนี้ซึ่งอาจถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับสารอย่างไร้ตัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการสื่ออุดมการณ์ความเป็นหญิงผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis)

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้เป็นการศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่สื่อผ่านวรรณคดีไทยต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตามแนวทฤษฎีวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ด้วยเห็นว่า หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลและแพร่หลายอย่างมากในสังคม รวมทั้งมีส่วนในการประกอบสร้างความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับความเป็นหญิงไปสู่ผู้อ่านผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ

ฟาน ไดก์ (Van Dijk, 2001) ได้นิยามการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ไว้ว่าเป็นการศึกษาวาทกรรมวิธีการหนึ่งที่ต้องการศึกษาวิถีของการใช้อำนาจเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ใครบางคน การครอบงำและความไม่เท่าเทียมกันที่ด้วยบทสร้างหรือผลิตในบริบททางสังคมหรือการเมือง สอดคล้องกับที่แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) ได้กล่าวว่า กรอบแนวคิดนี้เป็นการศึกษาภาษาที่สัมพันธ์กับอำนาจและอุดมการณ์ นอกจากนี้ แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1989) ยังได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ นั่นคือ เพื่อเพิ่มความตระหนักรู้ว่าภาษานั้นสามารถใช้เพื่อครอบงำใครบางคนได้อย่างไรซึ่งนับเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่การปลดปล่อย (emancipation) ออกจากอำนาจเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จึงเป็นการศึกษาที่ผนวกแนวคิดทางภาษาและแนวคิดทางสังคมต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน โดยเห็นว่าวาทกรรมมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์และอำนาจซึ่งมีอิทธิพลในการครอบงำความคิด (manipulation) และควบคุมการกระทำของคนในสังคม กล่าวคือ อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดผ่านวาทกรรมนั้นสามารถสร้างเป็นระบบความรู้ความเชื่อต่าง ๆ ขึ้นภายในระบบบริหารของผู้บริโภควาทกรรม และสามารถกำหนดหรือกำกับให้ผู้บริโภควาทกรรมมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งต่อผู้อื่นได้อย่างไรก็ดี การศึกษาตามแนวคิดนี้มิได้กำหนดวิธีการวิจัยหรือการวิเคราะห์ไว้ตายตัว ผู้ทำวิจัยตามแนวคิดนี้สามารถเลือกวิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาค้นคว้าได้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางภาษาศาสตร์ (Linguistically-Oriented CDA) ซึ่งมุ่งศึกษาวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในระดับต่าง ๆ ที่สื่ออุดมการณ์ในตัวบท

อุดมการณ์ประการหนึ่งที่วาทกรรมสื่อ สร้างหรือตอกย้ำให้สมาชิกในสังคมคิดเชื่อหรือปฏิบัติตามนั่นก็คืออุดมการณ์เกี่ยวกับเพศภาวะ (Gender) ทั้งนี้เนื่องจากเพศภาวะเป็นสิ่งที่สังคมประกอบสร้างขึ้นดังที่ บาร์เกอร์ (Barger, 2008) กล่าวว่าเพศภาวะเป็นเรื่องของการประกอบสร้างความเป็น “ผู้หญิง” และความเป็น “ผู้ชาย” ในสังคม รวมถึงการแสดงบทบาทอัตลักษณ์ของ “ผู้หญิง” และ “ผู้ชาย” ผู้สังคมเช่นเดียวกับเวสต์และซิมเมอร์แมน (West and Zimmerman, 1987) ที่กล่าวว่าเพศภาวะมิใช่สิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่กำเนิดและมีใช้อยู่แต่เป็นสิ่งที่เรากระทำหรือแสดงออก

จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาการสื่อความคิดเกี่ยวกับเพศสภาวะในวาทกรรมประเภทต่าง ๆ ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ อาทิ งานวิจัยของธีระ บุญบกแก้ว (2553) ซึ่งศึกษาการนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มเกย์หรือชายรักชายในบทความและคอลัมน์จากเว็บไซต์ “เกย์ออนไลน์” งานวิจัยของศิริพร ภักดีผาสุก (2553) ซึ่งศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงในบทความแนะนำวิธีการ (How to) และโฆษณาสินค้าและบริการในนิตยสารสุขภาพและความงาม งานวิจัยของกัลยรัตน์ กลิ่นสุวรรณ (2556) ซึ่งศึกษาการสื่อความคิดเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างเพศชายกับเพศหญิงที่ปรากฏในการให้คำแนะนำปัญหาชีวิตรักในห้องศาลาประชาคม เว็บไซต์พันทิปดอทคอม งานวิจัยของจิราพัชร ใจเที่ยงธรรม (2556) ที่ศึกษาการนำเสนอความเป็นหญิงและชายในหนังสือเรียนนิทานภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น งานวิจัยของศุภาธิ ปาณิตระกูล (2555) ที่ศึกษาการสื่ออุดมการณ์ชายรักชายในหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย ปี พ.ศ. 2555 งานวิจัยของวิสันต์ สุวสิทธิ และตรัยธนา เชาวน์ปรีชา (2559) ที่ศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ความเป็นหญิงในนิตยสารสำหรับผู้ชาย และงานวิจัยของจางหยิ่งและจันทรสุตา ไชยประเสริฐ (2566) ที่ศึกษาการสื่อความคิดหญิงรักหญิงในละครโทรทัศน์เรื่อง รากแก้ว

งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า วาทกรรมประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทความและคอลัมน์ในนิตยสารและวารสาร บทความและคอลัมน์ในเว็บไซต์ โฆษณาในนิตยสาร หนังสือเรียน และการสนทนาในห้องสนทนาทางเว็บไซต์นั้นต่างเป็นวาทกรรมที่ประกอบด้วยกลวิธีทางภาษาที่สื่อความคิดเกี่ยวกับเพศสภาวะ ได้แก่ ความเป็นหญิงความเป็นชาย ความเป็นชายรักชาย และความเป็นหญิงรักหญิง ไปสู่สังคม โดยผู้หญิงมักถูกให้เป็นคนที่อ่อนแอ อ่อนไหว มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวและเป็นผู้รับประโยชน์จากผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายเป็นคนที่แข็งแกร่ง ชยัน ฉลาด มีหน้าที่เลี้ยงดูครอบครัว ส่วนชายรักชายนั้นวาทกรรมสื่อให้เห็นว่า เป็นผู้มีพฤติกรรมเป็นเพศชาย เป็นผู้ตกอยู่ในความกลัวไม่กล้าเปิดเผยตนเอง เป็นของปลอม แต่ไม่ใช่ผู้ป่วยหรือผู้มีอาการทางจิต และหญิงรักหญิงวาทกรรมนั้นทำให้เห็นว่า หญิงรักหญิงยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม เป็นตัวประหลาด และถูกดูถูกเหยียดหยาม

ส่วนกลวิธีทางภาษาที่สื่อความคิดเกี่ยวกับเพศสภาวะไปสู่สังคมในวาทกรรมเหล่านี้สามารถจำแนกได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ กลวิธีทางภาษาระดับคำ เช่น การเลือกใช้หรือกลุ่มคำกับคำศัพท์จีนและการใช้คำเรียกเพศต่าง ๆ กลวิธีทางภาษาระดับประโยค เช่น การเลือกใช้โครงสร้างประโยคแสดงการก ผู้ถูกกระทำกับบุคคลเพศใดเพศหนึ่ง กลวิธีทางภาษาระดับวัจนปฏิบัติศาสตร์ เช่น การใช้มูลบท การใช้อุปลักษณ์ และการใช้ถ้อยคำนัยผกผัน และกลวิธีทางภาษาระดับปริจเฉท เช่น การสร้างสหบท (intertextuality)

นอกจากนี้ จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาการสื่อความคิดเกี่ยวกับเพศสภาวะตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ยังแสดงให้เห็นถึงกลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับเพศสภาวะในวาทกรรมประเภทต่าง ๆ ในสังคมไทย ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับงานวิจัยครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบทจากเนื้อหาวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นข้อมูลในการวิจัย และใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) โดยใช้กรอบการศึกษาของแฟร์คลาฟ (Fairclough, 1995) และเกณฑ์การพิเคราะห์กลวิธีทางภาษาของจันทิมา อังคพณชกิจ (2561) ซึ่งประกอบด้วย 1) กลวิธีทางศัพท์ ได้แก่ การใช้ชื่อและการเรียกชื่อ การเรียกขาน การอ้างถึง และการใช้คำกริยา 2) กลวิธีขยายความ 3) กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ได้แก่ การใช้มูลบท การปฏิเสธ การกลบเกลื่อน การใช้วัจนกรรม การใช้อุปลักษณ์ การใช้เรื่องเล่า และการใช้สหบท และ 4) กลวิธีทางวาทศิลป์ ในการวิเคราะห้บท (Text) วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse practice) และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural practice) จากนั้นนำมาเรียบเรียง สรุป และอภิปรายผลการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า อุดมการณ์ความเป็นหญิงที่หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สื่อออกมานั้นเป็นชุดความคิดที่สอดคล้องกัน 5 ชุดความคิด ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับ ความงาม อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะ วัตถุทางเพศ อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง และอุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท ชุดความคิดดังกล่าวถูกสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. อุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม

ตามหลักของวรรณคดีโดยทั่วไปแล้วความงามเป็นลักษณะเด่นของตัวเอก ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ซึ่งก่อให้เกิดบทชมโฉมซึ่งเป็นขนบอย่างหนึ่งในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะบทชมโฉมตัวละครหญิง

วรรณคดีไทยมักจะปรากฏคำสอนหรือการนำเสนอรูปลักษณะของนางใน วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมเกี่ยวกับรูปลักษณะที่ ดงามและเหมาะสมของผู้หญิงโดยสื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่ประกอบกันเป็นอุดมการณ์ หรือชุดความคิด ดังนี้

1) การใช้ชื่อและการเรียกชื่อ

การเรียกชื่อเป็นกลวิธีการใช้ศัพท์ในการตั้งชื่อเรียกบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีลักษณะเดียวกันกับวิธีการที่ผู้ส่งสารใช้คำศัพท์อ้างถึงหรือกล่าวถึงบุคคล กลุ่มบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเรียกชื่อเป็นกลวิธีที่แสดงให้เห็นมุมมองและความคิดเกี่ยวกับ สิ่งที่ถูกกล่าวถึงได้เป็นอย่างดี และมักเกี่ยวข้องกันกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมซึ่งแฝงไป ด้วยความเชื่อหรือความคิดบางอย่างในชื่อนั้นด้วย (จันทิมา อังคพณิชกิจ, 2561) จากการวิเคราะห์หัตถบท พบว่า การสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับรูปลักษณะที่งดงามของผู้หญิง นั้น ผู้วิจัยพบการใช้คำศัพท์เพื่อสื่ออุดมการณ์เกี่ยวกับรูปลักษณะที่งดงามของผู้หญิง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) โฉมเอยโฉมเฉลา เสาวภาคย์แน่นน้อยพิสมัย
 เจ้ามาแต่สวรรค์ชั้นใด นามกรชื่อไรนะเทวี
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ข)

(2) สุดเอยสุดสวาท โฉมประหลาดล้ำเทพอัปสร
 ทั้งวาจาจริตกึ่งามงอน ควรเป็นนางพื่อนวิไลลักษณ์
 อันซึ่งธุระของเจ้า นักเบาจงแจ้งให้ประจักษ์
 ถ้าวาสนาเราเคยบำรุงรัก ก็จะเป็นภักษ์ผลสืบไป
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ข)

หากพิจารณาตัวอย่างที่ (1) และ (2) จะเห็นว่า คำศัพท์ที่ปรากฏในฉันทบทวาทกรรมเหล่านี้เป็นคำศัพท์ที่สื่อให้เห็นถึงลักษณะของความงาม ซึ่งตัวละครผู้ชายได้กล่าวถึงตัวละครผู้หญิงที่มีความงาม โดยพิจารณาจากรูปลักษณะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ เช่น คำว่า โฉมเฉลา หรือวิไลลักษณ์ หมายถึง หญิงที่มีลักษณะงาม, ผู้ที่มีลักษณะงดงาม การใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงการกล่าวชมความงามหรือกล่าวถึงลักษณะของผู้มีความงามล้วนพยายามสื่อถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับความงามว่าความงามนั้นเป็นสิ่งที่ดี ยอดเยี่ยม สื่อให้เห็นว่ารูปลักษณะที่งดงามจะเป็นที่พึงใจต่อผู้พบเห็น ทำให้เกิดความปฏิบัติรักใคร่และหลงใหลในรูปลักษณะที่งดงาม

ในทางตรงกันข้าม มีการใช้คำศัพท์ที่แสดงให้เห็นว่าหากผู้หญิงไม่มีความงาม ก็จะไม่เป็นที่ต้องตาหรือพึงใจสำหรับผู้ชาย อีกทั้งยังทำให้ผู้ชายไม่รักเพราะมีรูปลักษณะที่ไม่สวยงาม ดังตัวอย่าง (3)

(3) สิ้นสมุทรฟังเสียงสำเนียงแน่ รู้ว่าแม่มันคงไม่สงสัย
 ดูรูปร่างอย่างเปรี๊ตสมเพชใจ ช่างกระไรราศีไม่มีงาม
 กระนั้นหรือพระบิดามิำหนึ ทั้งท่วงที่ไม่สุภาพทำหยาบหยาม
 จำจะบอกหลอกลวงหน่วงเนื้อความ อย่าให้ตามเข้าไปชิดพระบิดา
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (3) จะเห็นว่า มีการใช้คำว่า “เปรต” เพื่อสื่อให้เห็นถึงรูปลักษณ์ของนางผีเสื้อสมุทรที่มีลักษณะน่ารังเกียจ น่ากลัว ไม่สวยงามตามขนบของนางในวรรณคดีไทย ทำให้พระอภัยมณีไม่สามารถที่จะมอบความรักให้แก่นางได้ จนกระทั่งต้องหนีนางผีเสื้อสมุทรออกจากถ้ำเมื่อมีโอกาส

2) การใช้อุปลักษณ์

การใช้อุปลักษณ์เป็นกลวิธีทางภาษาอย่างหนึ่งที่ใช้สื่อสารเพื่อให้เกิดจินตภาพบางอย่างและเพื่อให้เกิดพลังในการสื่อความหมายเพื่อให้ผู้รับสารเห็นภาพและเข้าใจสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการกล่าวถึงด้วยการเปรียบเทียบ (จันทิมา อังคพนิชกิจ, 2561) จากกรณีวิเคราะห์ผู้วิจัยพบการใช้อุปลักษณ์ในดวบทวาทกรรม อาทิ

(4) พงศกษัตริย์ทัศนนางเงือกน้อย	ดูแซมซ้อยโฉมเงลาทั้งแผ้วผม
ประไพพัศตรลักษณ์ล้ำล้วนขำคม	ทั้งเนียนนวลเปล่งออกแต่งทรง
ขนงเนตรเกศกร่อนสะอาด	ดังสุรางค์นางนาฏในวังหลวง
พระเพลินพิศคิดหมายเสียตายดวง	แล้วหนักหน่วงนี้ที่จะหนีไป
	(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (4) ผู้ประพันธ์ได้เปรียบเทียบนางเงือกว่ามีความงามเหมือนนางละคร นางพ่อนาง ในวัง ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้หญิงที่มีรูปลักษณ์ที่งดงาม ทำให้ผู้ที่พบเห็นอย่างพระอภัยมณีเกิดความพึงใจในตัวนางเงือก การใช้อุปลักษณ์นี้จึงเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีรูปลักษณ์งดงาม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด บทบาทใด สถานการณ์ใด ความงามก็จะเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้ชายหรือผู้ที่พบเห็นเกิดความพึงพอใจได้

3) การใช้วัจนกรรม

จากแนวคิดของออสติน (Austin, 1962 อ้างถึงใน จันทิมา อังคพนิชกิจ, 2561) และเซิร์ล (Searl, 1969 จันทิมา อังคพนิชกิจ, 2561) วัจนกรรม หมายถึง การใช้ภาษาเพื่อแสดงเจตนาของผู้พูด จากการวิเคราะห์ดวบทวาทกรรมพบการใช้วัจนกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(5) เหลือบเห็นสตรีวิไลลักษณ์	พิศพักตร์มืองเพียงไขเ
งามโชนสูงงามแก้มงามจุไร	งามนัยน์เนตรงามกร
งามถันงามกรรณงามขนง	งามองค์ยิ่งเทพอัปสร
งามจริตกิริยางามอน	งามเอวงามอ่อนทั้งกายา
ถึงโฉมองค์อัศจรรย์มี	พระสุรัสวดีเสนา
สิ้นทั้งไตรภพจบโลกา	จะเอามาเปรียบไม่เทียบพัน
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ข)	

จากตัวอย่างที่ (5) เป็นการใช้วัจนกรรมการชมซึ่งเป็นการกล่าวแสดงความรู้สึกพึงพอใจของตัวละครที่ตัวหนึ่งที่มีต่อตัวละครอีกตัวหนึ่ง เป็นการกล่าวชมรูปลักษณ์ของอีกฝ่ายที่มีผลทำให้ผู้พูดพึงพอใจเมื่อพบเห็น ซึ่งในที่นี้ตัวละครนทกได้กล่าวชมความงามของนางเทพอัปสร (พระนารายณ์แปลง) ว่าเป็นผู้ที่มีความงามอย่างยิ่งในทุกส่วนของรูปลักษณ์ แม้กระทั่งพระแม่ลักษมี พระสุรัสวดีซึ่งเป็นเทวีแห่งความงดงามก็ไม่อาจสู้ความงามของนางเทพอัปสรได้ การกล่าวชมและยกย่องในความงามจึงเป็นการใช้วัจนกรรมการชมเพื่อสื่อถึงอุดมการณ์ที่ว่าหญิงสาวที่มีรูปลักษณ์งดงามจะเป็นที่พึงใจต่อผู้พบเห็น ควรค่าแก่การได้รับคำชื่นชมและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ที่ถูกชื่นชม

จากผลการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่อผ่านอุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม จะเห็นว่าตัวบทวาทกรรม มีการใช้กลวิธีที่หลากหลายในการสื่อให้เห็นว่าความงามเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้หญิง และผู้หญิงจะมีคุณค่าเมื่อมีความงาม วาทกรรมว่าด้วยความงามของผู้หญิงได้รับการถ่ายทอดซ้ำ ๆ ในวรรณคดีไทยจนกลายเป็นขนบของนางในวรรณคดีไทย และเน้นย้ำค่านิยมเรื่องความงามของผู้หญิงในสังคมไทย

2. อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา

ผู้หญิงเมื่ออยู่ในฐานะภรรยา จะต้องปฏิบัติตนเป็นแม่เรือนที่ดี รู้จักภาระหน้าที่โดยเฉพาะการปฏิบัติตนต่อสามีและผู้หญิงจะรู้สึกสิ้นอิสรภาพทันทีหลังจากการแต่งงาน โดยผู้วิจัยได้พบชุดความคิดย่อยเกี่ยวกับอุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา ดังนี้

2.1 ภรรยาต้องปรนนิบัติรับใช้สามี

ภรรยาที่ดีตามอุดมคติในสังคมไทยต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามีให้ได้รับความสุข จากการศึกษาดัชนีบทกวีพบว่า อุดมการณ์บทบาทของภรรยาที่ต้องปรนนิบัติรับใช้สามีได้สื่อผ่านกลวิธีทางภาษา ได้แก่ การใช้คำกริยา ซึ่งจันทมา อังคพนิชกิจ (2561) กล่าวว่าเป็นการใช้คำแสดงเหตุการณ์ การกระทำ ความคิด ความรู้สึก หรือสภาพของบุคคล สัตว์ หรือ บางสิ่งบางอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความคิด ทศนคติ หรือมุมมองของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น จากการวิเคราะห์ดัชนีบทกวีพบว่ามีการใช้คำกริยาแสดงออกถึงบทบาทของภรรยาที่ต้องปรนนิบัติรับใช้สามีดังตัวอย่างต่อไปนี้

(6)	ขึ้นใหม่ในกน
ก กา ว่าปน	ระคนกันไป
เอ็นดูภรรยา	มานอนในไพร
มณฑลต้นไทร	แทนไพชยนต์สถาน
	ส่วนสุมาลี
วันทาสามี	เทวอยู่งาน
<u>เฝ้าอยู่ดูแล</u>	เหมือนแต่ก่อนกาล
ให้พระภูบาล	สำราญวิญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากบทประพันธ์ข้างต้นเห็นได้ชัดว่า ผู้ประพันธ์นำเสนอให้นางสุมาลีเป็นภรรยาที่ดีตามชนของสังคม คือ ดูแลและปรนนิบัติรับใช้สามี แม้จะอยู่ในสภาพการณ์ที่ยากลำบาก แต่นางสุมาลียังต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามีให้ได้รับความสุข คำกริยาที่ปรากฏในดัชนีบทกวีสื่อให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของภรรยาในการดูแลปรนนิบัติอย่าง ไม่ขาดตกบกพร่อง การนำเสนอให้ผู้หญิงปฏิบัติตามหน้าที่ภรรยาที่ดีตามอุดมคติของสังคมเป็นการสร้างผ่านอำนาจและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ซึ่งทำหน้าที่จุดรั้งให้ผู้หญิงไม่สามารถปฏิเสธบทบาทหน้าที่ดังกล่าวได้

2.2 ภรรยาต้องเคารพนบนอบสามี

ค่านิยมหรือชนบอีกอย่างหนึ่งของบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่ดีในสังคมคือการให้ความเคารพนบนอบภายใต้สังคมปิตาธิปไตย โดยวัฒนธรรมไทยมักเปรียบสามีเป็นช้างเท้าหน้า ทิศนคติ ความคิดความอ่าน และการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของผู้ชายจะค่อนข้างชัดเจนและแน่วแน่กว่าผู้หญิง ภรรยาหลายอย่างในบ้านจึงต้องขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้เป็นสามีเท่านั้นแบบประกาศิต ด้วยถือเป็นผู้นำคนสำคัญของครอบครัวทั้งในชีวิตคู่และเมื่อมีบุตร ซึ่งกลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์ดังกล่าวในทวิบทวาทกรรม ได้แก่ การใช้คำกริยา ดังตัวอย่างที่ (7)

(7)

วันทาสามี

ส่วนสุมาลี

เทวียู่งาน

เฝ้าอยู่ดูแล

เหมือนแต่ก่อนกาล

ให้พระภูบาล

สำราญวิญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากการใช้คำกริยาข้างต้น คำว่า “วันทา” หมายถึง ไหว้หรือแสดงอาการเคารพ จะเห็นว่านางสุมาลีได้กราบไหว้พระไชยสุริยาผู้เป็นสามีด้วยความเคารพ ซึ่งการที่ภรรยากราบไหว้สามีเพื่อแสดงถึงความรักและความบริสุทธิ์ใจ อันเป็นสิ่งที่ควรทำสำหรับผู้หญิง นอกจากการแสดงความรักอย่างอื่น เช่น การกอด การจูบ และการหอมแก้ม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความใส่ใจในบทบาทของภรรยาที่ตัวเองมีต่อสามีอีกด้วย ค่านิยมหรือชนบของสังคมที่ภรรยาต้องเคารพนบนอบสามีเป็นอุดมการณ์ที่ทำให้ผู้หญิงในฐานะภรรยาต้องให้ความเคารพนบนอบและให้เกียรติสามีในฐานะช้างเท้าหน้าหรือผู้นำครอบครัว

2.3 ภรรยาต้องจงรักภักดีต่อสามี

สังคมปิตาธิปไตยในสังคมไทยทำให้สถานภาพของผู้หญิงอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายด้วยค่านิยมที่ว่า ผู้ชายอยู่ในฐานะทางสังคมที่สูงกว่า เป็นผู้นำและเป็นผู้มี

อำนาจในการปกครอง ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ตามและเป็นผู้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง ส่งผลให้ภรรยาอยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าสามี ภรรยาจึงต้องจงรักภักดี มีความกตัญญู รู้คุณต่อสามีในฐานะที่สามีเป็นผู้มีอำนาจปกครองและมีสถานภาพสูงกว่า จากการวิเคราะห์ตัวอย่างพบว่ามีการใช้คำกริยาที่แสดงถึงบทบาทของภรรยาที่ต้องจงรักภักดีต่อสามีดังตัวอย่างต่อไปนี้

(8) นงคราญองค์เอกแก้ว	กระษัตริย์
<u>มานมนัสกัตเวที</u>	ยิ่งล้ำ
เกรงพระราชสามี	มลายพระ ชนม์เฮย
ขับคเชนทรเช่นคำ	สะอึกผู้ด้สกร
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ข)	

จากตัวอย่างที่ (8) การใช้คำกริยา “มาน” แปลว่า มี ในที่นี้กล่าวถึง การมีใจกตัญญูกตเวทิตะของพระสุริโยทัยที่มีต่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิผู้เป็นพระราชสวามี โดยได้ขับช้างเข้าไปสู้กับศัตรูเมื่อเห็นพระราชสวามีเสียที่แก้ำข้าศึก เพราะเกรงว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจะสวรรคตจากศึกสงครามครั้งนี้อาจส่งผลให้บ้านเมืองระส่ำระสายได้ ความกตัญญูกตเวทิตะดังกล่าวล้วนมีเหตุมาจากอุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยาที่ต้องจงรักภักดีต่อสามี โดยการเสียสละ ปกป้อง และอุทิศตนเพื่อสามีด้วยใจที่ภักดีในฐานะภรรยา

2.4 ภรรยาที่ดีต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน

สตรีไทยได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้เหมาะสมแก่บทบาทที่สังคมเห็นว่าเหมาะสม หญิงไทยจึงไม่ได้รับการศึกษา การอบรมของหญิงไทยจึงเน้นหนักที่กริยามารยาท คุณสมบัตินของแม่ศรีเรือน การประกอบอาหารและการประดิษฐ์เครื่องใช้ต่าง ๆ (วันทนีย์ วาสิกะสิน และสุนีย์ เหมะประสิทธิ์, 2541)

ตัวละครผู้หญิงในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ จึงประพฤติตนตามรูปแบบของ ผู้หญิงที่สังคมปรารถนาอย่างงดงามเรียบร้อย ทำให้ตัวนางในวรรณคดีไทยมีรูปแบบ เดียวกันนั้นคือเป็นงานของผู้หญิง มีความรู้ความสามารถอย่างผู้หญิงควรจะมี เช่น

การประกอบอาหาร จากการศึกษาตัวบทวาทกรรมพบว่า มีการใช้กลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน ดังนี้

1) การใช้วัจนกรรม

จากการวิเคราะห์ผู้วิจัยพบการใช้วัจนกรรมในตัวบทวาทกรรม ดังนี้

(9) ดับเหล็กลวกห่ออ่อนต้ม	เจือน้ำส้มโรยพริกไทย
โอชาจะหาไหน	ไม่มีเทียบเปรียบมือนาง
	(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากบทประพันธ์ข้างต้นมาจากรรณคดีเรื่อง ภาพยัแห่งชมเครื่องควานวน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) เมื่อครั้งยังยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเพื่อชมฝีมือพระหัตถ์ในการประกอบพระกระยาหารของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี (เจ้าฟ้าบุญรอด) จะเห็นว่าบทประพันธ์ดังกล่าวมีการใช้วัจนกรรมการชมเพื่อชมฝีมือพระหัตถ์ในการปรุงพระกระยาหารว่ามีรสชาติอร่อยมาก และไม่มีใครทำได้อร่อยได้เท่า แสดงให้เห็นว่าหากผู้หญิงมีฝีมือหรือความรู้ความสามารถในการปรุงอาหารที่เรียกว่า “เสน่ห์ปลายจวัก” จะสามารถใช้มัดใจผู้ชายให้พึงพอใจ รักใคร่ และชื่นชมผู้หญิงได้ อุดมการณ์ดังกล่าวจึงเป็นค่านิยมที่ครอบงำให้ผู้หญิงควรที่จะต้องมีฝีมือในการทำอาหารเพื่อมัดใจผู้ชาย

2) การใช้อุปลักษณ์

จากการวิเคราะห์ผู้วิจัยพบการใช้อุปลักษณ์ในตัวบทวาทกรรมดังตัวอย่าง

(10) เทโพพื้นเนื้อท้อง	เป็นมันย่องล่องลอยมัน
นำขจรสครามครัน	ของสวรรค์เสวยรมย์
	(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (10) เป็นบทประพันธ์ในเรื่องกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้กล่าวชมฝีมือพระหัตถ์ในการทำแกงปลาเทโพของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีว่า มีรสชาติอร่อยเปรียบเหมือนอาหารบนสวรรค์ อุดมการณ์ดังกล่าวยิ่งเป็นเนิ่นยาให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีความสามารถในการประกอบอาหารหรือมีเสน่ห์ปลายจวักจะสร้างความพึงพอใจและความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ชายหรือผู้ที่เป็นสามีเป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในการทำอาหารเพื่อครองใจผู้ชายหรือสามี

3) การอ้างถึง

การอ้างถึงเป็นการกลไกในการเชื่อมโยงข้อความ อาจเป็นการอ้างถึงชื่อบุคคล สิ่งของ หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิตต่าง ๆ รวมไปถึงการใช้คำสรรพนามซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 รวมทั้งคำบ่งชี้ต่าง ๆ เพื่อแสดงมุมมองของผู้พูดที่มีต่อสิ่งหรือบุคคลที่กำลังพูดถึง (จันทิมา อังคพณิชกิจ, 2561) จากการวิเคราะห์ด้วยบาทกรรมพบการใช้กลวิธีการอ้างถึงที่แสดงถึงอุดมการณ์ที่ผู้หญิงต้องมีความรู้ความสามารถในการทำอาหาร ดังตัวอย่าง

(11) มัสมันแกวแก้วตา

ชายใดได้กลิ่นแกว

หอมยี่หร่าสร้อยแรง

แรงอยากให้ไผ่ผันหา

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (11) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ได้กล่าวถึง แกงมัสมันไก่ของ “แก้วตา” ซึ่งในที่นี้หมายถึงสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี โดยกล่าวว่าแกงมัสมันไก่ที่แก้วตาหรือสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทรงปรุงมีกลิ่นหอมของยี่หร่าและมีรสชาติที่ร้อนแรงผู้ชายคนใดที่ได้รับประทานเข้าไปก็ต้องหลงรักผันไผ่ในตัวน้อง รวมทั้งติดใจในรสชาติจนอยากจะกลับมารับประทานอีก อุดมการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีเสน่ห์ปลายจวักหรือมีฝีมือในการปรุงอาหารจะทำให้ผู้ชายหลงรักและผันไผ่ใคร่รัก

ในผู้หญิงคนนั้น ค่านิยมนี้จึงเป็นค่านิยมของที่กำหนดและตีกรอบความเป็นหญิงในสังคมไทยว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือฝีมือในการทำอาหาร

4) การใช้คำกริยา

จากการวิเคราะห์ด้วยบทพบว่ามีการใช้คำกริยาแสดงถึงอุดมการณ์ที่สื่อให้เห็นว่าผู้หญิงมีหน้าที่หุงหาอาหาร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(12) ฝ่ายผีเสื้อเมื่อขึ้นจากฝั่งน้ำ	จะมาถ้า <u>เที่ยวหา</u> พฤษภาหาร
<u>เก็บ</u> ลูกไม้ไผ่ห่อเห็นพอกการ	ทั้งเปรี้ยวหวานสารพัดแล้วลัดมา
เห็นหินปิดเปิดประตูคอกกว้าง	นิมิตอย่างนางมนุษย์เสนาหา
วรพักตร์นรีศรีโรสุภา	ลีลาม่าเข้าในห้องเห็นสององค์
<u>วาง</u> ลูกไม้ไผ่ห่อให้ลูกฉั่ว	ท้องของตัวเต็มท้องไม่ต้องประสงค
พระทรงเลือกกลุมะขางปรางมะยง	ประทานองค์ไอรสสู้อดอม
(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)	

จากตัวอย่างที่ (12) เป็นคำประพันธ์จากเรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อ จะเห็นว่า นางผีเสื้อสมุทรมีหน้าที่หุงหาอาหาร ผลไม้ให้กับ พระอภัยมณีผู้เป็นสามีและสินสมุทรผู้เป็นลูกได้รับประทาน สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่ต้องมีหน้าที่ในหุงหาอาหารให้สมาชิกในครอบครัวอันเป็นผลมาจากค่านิยม จารีต หรือกรอบความคิดของสังคมที่กำหนดให้ผู้หญิงต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน เพื่อให้ผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวเกิดความพึงพอใจและภูมิใจในภรรยา

3. อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ

จิราภา สตะเวทิน (2554) กล่าวว่า “วัตถุทางเพศ คือ การนำเสนอผู้หญิงให้มีหน้าที่เพื่อสนองความปรารถนาทางเพศของผู้ชาย” ดังนั้น วัตถุทางเพศจึงเป็นการสร้างให้ผู้หญิงเป็นที่รองรับการารมณ์ของผู้ชายภายใต้โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ จากการศึกษาดังกล่าวพบว่ามีการใช้กลวิธีทางภาษานำเสนอให้ผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ ดังนี้

3.1 ผู้หญิงในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่

1) การใช้คำกริยา

จากการวิเคราะห์ด้วยบทพบว่า มีการใช้คำกริยาแสดงถึงอุดมการณ์ที่สื่อให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศของผู้ชาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(13) คำเข้าเฝ้าสี่ข้อ

เข้าแต่หอออกมา

หาได้ให้ภริยา

โลโกพาให้บ้าใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (13) คำว่า “ล่อลวง” มีความหมายว่า เสพกาม จากกาพย์เรื่องพระไชยสุริยา เหล่าขุนนาง เสนาอำมาตย์ได้นำผู้หญิงมาเล่นดนตรี เพื่อความเพลิดเพลิน บำเรอความสุขให้แก่ผู้ชาย อีกทั้งยังใช้ผู้หญิงในการเสพกาม เพื่อบำบัดความใคร่ของตนเอง จะเห็นว่าอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นการนำเสนอให้ผู้หญิง มีคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องบำบัดความใคร่ของผู้ชาย จึงส่งผลให้บทบาท สถานภาพ และคุณค่าของความเป็นผู้หญิงถูกลดทอนลงอย่างเห็นได้ชัดในสังคมปิตาธิปไตย

3.2 ผู้หญิงกับการถูกจ้างมองเพศสรีระ

ผู้ประพันธ์วรรณคดีไทยมักสร้างให้ผู้หญิงตกเป็นวัตถุทางเพศที่ถูก
จ้องมองผ่านเพศสรีระอยู่เสมอ เช่น การสร้างให้ผู้หญิงมีเรือนร่างและผิวพรรณงดงาม
มีลักษณะการแต่งกายที่ชวนมอง และหรือการแสดงกิริยาท่าทางในลักษณะต่าง ๆ
ที่ชวนให้เกิดความหลงใหล จากการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎากรรมพบว่า มีการใช้กลวิธี
ทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์ที่นำเสนอให้ผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศด้วยการถูกจ้องมอง
เพศสรีระ ดังนี้

1) การใช้คำกริยา

จากการวิเคราะห์ตัวบทพบว่า มีการใช้คำกริยาแสดงถึงอุดมการณ์ที่สื่อให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศของผู้ชายด้วยการถูกจ้องมองเพศสรีระดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (14) พงศกษัตริย์ทัศนนางเงือกน้อย ดูเข้มซ้อยโฉมเฉลาทั้งแผ้วผม
 ประไพพิศตรลักษณ์ล้ำล้วนขำคม ทั้งเนียนนวลเปล่งออกเต่งทรวง
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (14) คำว่า “ทัศน” แปลว่า มอง, เห็น เมื่อพิจารณาจากบทประพันธ์จะเห็นว่า บทประพันธ์นี้กล่าวถึงพระอภัยมณีซึ่งเห็นนางเงือกเป็นครั้งแรกก็เกิดความพึงพอใจในตัวนางเงือก เพราะนางเงือกมีรูปลักษณะที่สวยงามทั้งผมนหน้า และเนียนที่กำลังแน่นตึง แสดงให้เห็นว่าการที่ผู้หญิงมีเพศสรีระหรือเรือนร่างที่งดงาม จะเป็นสิ่งยั่วยวนหรือล่อตาล่อใจให้ผู้ชายเกิดความหลงใหลใคร่รัก อุดมการณ์ดังกล่าวจึงเป็นการลดทอนคุณค่าของผู้หญิงภายใต้แนวคิดสังคมปิตาธิปไตย

2) การขยายความ

การขยายความเป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นส่วนขยาย อาจเป็นคำ วลี หรืออนุพยางค์ก็ได้ เพื่อเน้นส่วนที่ต้องการขยายให้มีความหมายเด่นชัด เกิดภาพหรือความคิดบางอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น (จันทิมา อังคพนิชกิจ, 2561) จากการวิเคราะห์ตัวบทพบว่ามีการใช้การขยายความเพื่อแสดงถึงอุดมการณ์ที่สื่อให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศของผู้ชายด้วยการถูกจ้องมองเพศสรีระ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (15) พงศกษัตริย์ทัศนนางเงือกน้อย ดูเข้มซ้อยโฉมเฉลาทั้งแผ้วผม
 ประไพพิศตรลักษณ์ล้ำล้วนขำคม ทั้งเนียนนวลเปล่งออกเต่งทรวง
 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (15) คำว่า “นวลเปล่งออกเต่งทรวง” ที่ปรากฏในคำประพันธ์ข้างต้น เป็นการใช้วลีในการขยายลักษณะของเพศสรีระของนางเงือกว่าเนียนนุ่มของของนางเงือกมีลักษณะงามผุดผ่องและมีเนื้อนุ่มแน่นตึง ตีความคำประพันธ์จะเห็นว่าพระอภัยมณีได้จ้องมองเพศสรีระของนางเงือกจนเกิดความพึงพอใจในตัวนางซึ่งเป็นไปตามลักษณะของวรรณคดีทั่วไปที่มักให้ผู้หญิงถูกจับจ้องเพศสรีระจนเกิดความพึงพอใจ หลงใหล และใคร่รัก อุดมการณ์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นค่านิยมที่ลดทอน

คุณค่าของความเป็นหญิงในการนำเสนอให้เพศสรีระของผู้หญิงเป็นเครื่องยั่ววนใจ และตอบสนองกามารมณ์ของผู้ชาย

สรุปได้ว่า การนำเสนออุดมการณ์ผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศซึ่งแบ่งออกเป็น ผู้หญิงในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่ของผู้ชาย และผู้หญิงกับการถูกจ้องมองผ่าน เพศสรีระ เป็นการสร้างที่ผู้ประพันธ์ได้ใส่ความหมายและเรียบเรียงผ่านมุมมองแบบชาย เป็นใหญ่ เพื่อตอกย้ำให้ผู้หญิงด้อยค่า ไร้ศักดิ์ศรี และลบเลือนภาพผู้หญิงที่ดีในแบบ อุดมคติ โดยการนำเสนอให้ผู้หญิงมีคุณค่าเป็นเพียงวัตถุระบายความใคร่เพื่อตอบสนอง ตันหาของผู้ชายเท่านั้น การนำเสนอในลักษณะนี้ ทำให้ความเป็นผู้หญิงที่มีคุณค่า ในฐานะมนุษย์ทัดเทียมมนุษย์ถูกลดทอนลง

4. อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง

วรรณคดีไทยส่วนใหญ่ดำเนินอยู่ในฉากจินตนาการสมมติถึงเมืองที่ไม่มีอยู่ในโลกความเป็นจริง ตัวละครส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์กษัตริย์ซึ่งอาจเทียบได้กับชนชั้นมูลนาย ในโลกความเป็นจริง โดยทั่วไปคู่พระนางในวรรณคดีไทยมักอยู่ในวงศ์กษัตริย์ เช่นเดียวกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งงานคือการแต่งงานที่อยู่ในกลุ่ม ชนชั้นเดียวกันและความเหมาะสมระหว่างคู่ครองยังคงอยู่ จากการศึกษาตัวบท วรรณกรรมพบว่า มีการใช้กลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง ดังนี้

4.1 สิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง

การเลือกคู่ครองของพวกผู้หญิงชั้นสูงหรือผู้หญิงที่อยู่ในวงศ์กษัตริย์สะท้อนให้เห็นได้จากหลักฐานในพงศาวดารหรือวรรณคดีว่าห้ามไม่ให้บุคคลในพระประยูรญาติ วงศ์ไปสมรสกับคนต่างวงศ์หรือด้อยศักดิ์กว่า เพราะฝ่ายหญิงต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีมาก ส่วนผู้หญิงที่มีฐานะดีในสมัยก่อนมักจะไม่ได้เลือกคู่ครองเอง บิดามารดาหรือผู้ใหญ่ เป็นผู้เลือกให้ในการเลือกคู่ครองให้ลูกสาวตามประเพณีไทยโบราณเล็งเห็นว่าคุณสมบัติที่จะมาเป็นลูกเขยจะต้องเป็นคนดี มีชาติตระกูลทัดเทียมกัน มีสุขภาพแข็งแรง มีตำแหน่งการงานและหลักฐานมั่นคงพอที่จะเลี้ยงภรรยาให้มีความสุขได้ จากการ วิเคราะห์ตัวบทพบว่า มีการใช้กลวิธีทางภาษาที่นำเสนออุดมการณ์ความเป็นหญิง เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง ดังนี้

1) การใช้มูลบท

การใช้มูลบทเป็นการใช้ภาษาเพื่อสื่อข้อความที่ทำให้เข้าใจได้โดยนัยว่า มีข้อความอื่น ๆ หรือเหตุการณ์บางอย่างปรากฏหรือเกิดขึ้นมาก่อนหน้าแล้ว หรือมีความคิดและเจตนาบางอย่างที่แฝงอยู่ในตัวบทนั้น (จันทิมา อังคพนธกิจ, 2561) จากการวิเคราะห์ตัวบทพบการใช้มูลบท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(16) ...บัดนี้สมเด็จพระราชบิดาจะโปรดให้เจ้าสมิงพระรามผู้มีความชอบเป็นมหาอุปราช แล้วพระราชทานลูกให้เป็นมเหสี พระลูกอย่ามีความโหม่นัสเกียจจนพระราชโองการเลย...

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (16) มาจากเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะยกพระราชธิดาให้เป็นพระมเหสีของสมิงพระราม เนื่องจากสมิงพระรามมีความดีความชอบในการต่อสู้กับกามะนี ทหารเอกของพระเจ้ากรุงจีนจนได้รับชัยชนะ ทำให้สามารถกอบกู้บ้านเมืองไว้ได้ แต่จากข้อความที่ว่า “พระลูกอย่ามีความโหม่นัสเกียจจนพระราชโองการเลย” แสดงให้เห็นว่า พระราชธิดาไม่ได้มีความยินยอมที่ต้องการจะเป็นมเหสีของสมิงพระราม เพราะนางไม่ได้คิดที่จะมีสามีและตั้งใจจะบวชเป็นชีบำเพ็ญกุศลหมายสวรรค์นิพพาน อีกทั้งต้องมาแต่งงานกับทหารชาวอมุซึ่งต่างชนชั้นกัน แต่จำต้องถูกบังคับสมรส เพราะเป็นพระราชโองการของพระราชบิดา ทำให้เห็นว่า ผู้หญิงแทบจะไม่มีสิทธิและเสรีภาพที่จะเลือกคู่ครองของตนเอง การเลือกคู่ครองขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือความเห็นชอบเห็นควรจากบิดามารดาหรือผู้ใหญ่

2) การใช้อุปลักษณ์

จากการวิเคราะห์ผู้วิจัยพบการใช้อุปลักษณ์ในตัวบทวาทกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(17) ...ลูกนี้ถึงเป็นราชบุตรี เกิดในวงศ์กษัตริย์มีชาติตระกูลสูง ก็เปรียบเหมือนต้นทุลา จะไปรยหวานเพาะปลูกมีอาจเจริญขึ้นได้...

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (17) มีการเปรียบเทียบผู้หญิงเหมือนต้นทุลา ซึ่งหมายถึง เมล็ดข้าวสาร โดยเรามาจะได้ยินสุภาษิตไทยแต่โบราณที่ว่า “ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร” ด้วยเหตุที่ว่าผู้ชายกับผู้หญิงนั้นต่างกันดังข้าวเปลือก กับข้าวสาร โบราณได้เปรียบเทียบว่า ผู้ชายเปรียบเสมือนข้าวเปลือก ตกที่ไหน ก็เจริญงอกงามที่นั่น ส่วนผู้หญิงก็เปรียบเสมือนข้าวสาร ตกที่ไหนมันไม่สามารถเจริญงอกงามได้ไม่สามารถนำไปเพาะปลูกต่อได้ โดยมีนัยความหมายที่มุ่งสื่อให้ผู้หญิง ต้องรักษาวล สงวนตัว รักษาเนื้อรักษาศีลให้บริสุทธิ์เพื่อให้เหมาะสม คู่ควรกับคู่ครอง (ผู้ชาย) ที่บิดามารดาหรือผู้ใหญ่จะเลือกให้ อุดมการณ์ดังกล่าวเป็นอุดมการณ์ที่ครอบงำ ความคิดของคนในสังคมไทยภายใต้แนวคิดปิตาธิปไตยหรือสังคมชายเป็นใหญ่ มุ่งให้ความสำคัญกับผู้ชายซึ่งเป็นผู้นำและมีบทบาทสำคัญในสังคม ส่วนผู้หญิง ก็ถูกลดทอนคุณค่าด้วยการเปรียบเหมือนข้าวสารที่มีอาจเจริญงอกงามได้และต้องพึ่งพาผู้ชายเท่านั้น การเลือกคู่ครองของพระราชธิดาของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องในเรื่อง ราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสาจึงจำต้องตกอยู่ในภาวะจำยอมเพราะค่านิยม ของสังคมที่ลดทอนคุณค่าของความเป็นหญิงในสังคมไทย

3) การใช้คำกริยา

จากการวิเคราะห์หัตถ์พบพบว่าการใช้คำกริยา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(18) ...อนึ่งถ้าได้สวามีเป็นลูกกษัตริย์ มีชาติตระกูลเสมอกัน เล่าก็ตาม นี่จะได้ผัวมอญต่างภาษาเป็นเพียงนายทหาร อุปมาดังหงส์ตกลงในฝูงกา ราชสีห์เข้าปนกับหมู่เสือก ลูกมีความโหม่นสนัก...

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (18) เป็นคำกล่าวของพระราชธิดาของพระเจ้า ฝรั่งมังฆ้องที่ถูกบังคับให้แต่งงานกับสมิงพระราม ทหารมอญต่างชาติต่างภาษา ทำให้ พระราชธิดาทรงรู้สึกเศร้าพระทัยเป็นอย่างมากที่จำเป็นต้องเป็นมเหสีของสมิงพระราม โดยปฏิเสธมิได้ เนื่องจากเป็นพระราชโองการของผู้เป็นพระราชบิดา แสดงให้เห็นว่า

ผู้หญิงไร้ซึ่งสิทธิและเสรีภาพที่จะเลือกคู่ครองได้ด้วยตัวเอง ถูกลดทอนสิทธิและเสรีภาพจากแนวคิดปิตาธิปไตยหรือสังคมชายเป็นใหญ่ ทำให้ต้องแต่งงานหรือได้คู่ครองที่บิดามารดาหรือผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกให้จากความเหมาะสม

4.2 ความเหมาะสมระหว่างคู่ครอง

วรรณคดีไทยส่วนใหญ่มักสร้างตัวละครให้อยู่ในวงศ์ษัตริย์ และคู่พระนางส่วนใหญ่ก็มักจะอยู่ในวงศ์ษัตริย์เช่นเดียวกัน ทำให้เห็นว่าการแต่งงานของชายหญิงก็มักจะเป็นการแต่งงานภายในชนชั้นเดียวกัน หากจะกล่าวถึงความเป็นจริงในสังคมไทย สตรีที่มีฐานะดีในสมัยก่อนมักจะได้เลือกคู่ครองเอง บิดามารดาหรือผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกให้ในการเลือกคู่ครองให้ลูกสาว ตามประเพณีไทยโบราณเล็งเห็นว่าคุณสมบัติที่จะมาเป็นลูกเขยจะต้องเป็นคนดี มีชาติตระกูลทัดเทียมกัน มีสุขภาพแข็งแรง มีตำแหน่งการงานและหลักฐานมั่นคง พอที่จะเลี้ยงภรรยาให้มีความสุขได้ จากการศึกษาและวิเคราะห์หัตถ์บทวาทกรรมพบว่า มีการใช้กลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับความเหมาะสมระหว่างคู่ครอง ดังนี้

1) การอ้างถึง

จากการวิเคราะห์หัตถ์บทวาทกรรมพบการใช้กลวิธีการอ้างถึงดังตัวอย่างต่อไปนี

(19) นายล้า : คิดร้ายยังง?

พระยาภักดี : นายทองคำเขาจะมาแต่งงานกับลูกสาวคนเช่นแกได้อยู่หรือ?

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (19) เป็นเนื้อเรื่องจากบทละครพูดเรื่อง เห็นแก่ลูก โดยกล่าวถึงนายล้ากับพระยาภักดีเคยเป็นเพื่อนรับราชการมาด้วยกัน แต่นายล้าทุจริตข้อโกงราชการจึงทำให้ต้องโทษจำคุก แม่นวลซึ่งเป็นภรรยาของนายล้าจึงนำลูกสาวชื่อแม่ลออ มาให้พระยาภักดีรับเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมจนกระทั่งเติบโตเป็นสาวใหญ่วัย 17 ปี จะได้ออกเรือนกับนายทองคำ ลูกของเจ้าคุณธนชิตผู้เป็นเศรษฐีมั่งมี พอนายล้า

ได้ยืนยันว่าจึงจะมาหวังเกาะลูกสาวกิน แต่พระยาภักดีได้ห้ามไว้เพราะเห็นว่าแม่ลออเติบโตมาเป็นผู้ดีมีตระกูลจากการอบรมเลี้ยงดูของพระยาภักดี หากนายทองคำทราบความจริงว่าแม่ลออเป็นลูกสาวของคนชั่วและเคยทุจริตฉ้อโกงราชการมาก่อน อาจจะไม่ต้องแต่งงานกับแม่ลออได้ คำนียมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การแต่งงานของชายหญิงจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเหมาะสมคือ มีชาติตระกูลที่ทัดเทียมกัน และผู้หญิงจะต้องเป็นผู้หญิงสาวบริสุทธิ์ ปราศจากซึ่งมลทินใด ๆ จึงจะเป็นที่หมายตาและพึงใจของผู้ชาย

2) การใช้วัจนกรรม

จากการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมพบการใช้วัจนกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(20) จึงจำร้างห่างห้องให้น้องโกรธ	จงดโทะพียาอัชฌมาสัย
แม่นไปได้ก็พาแก้วตาไป	นี้จนะใจเสียด้วยนางต่างตระกูล
พินนุขย์สุดสวาทเป็นชาติยักษ์	จงคิดหักความสวาทให้ขาดสูญ
กลับไปอยู่คูหาอย่าอาดูร	จงเพิ่มพูนภวานารักษารอรั
	(กระทรวงศึกษาธิการ, 2564)

จากตัวอย่างที่ (20) มาจากวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อ ขณะที่พระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อสมุทรมาถึงเกาะพิสดารได้สำเร็จและนางผีเสื้อสมุทรตามมา พระอภัยมณีก็ได้พยายามใช้วัจนกรรมบอกกล่าวเพื่อบอกความจริงให้นางผีเสื้อสมุทรได้ทราบว่า ตนกับนางผีเสื้อสมุทรนั้นต่างตระกูลต่างเผ่าพันธุ์ ต่างชนชั้นกัน คงจะไม่สามารถใช้ชีวิตเป็นคู่ครองกันอีกต่อไปได้ เพื่อให้นางผีเสื้อสมุทรมองรับความจริงและตัดขาดความสัมพันธ์แล้วกลับไปอาศัยที่ถ้าให้มีความสุข อย่าได้มาระรานกันอีก บทประพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความรักที่เกิดจากความไม่เหมาะสม กล่าวคือ มีชนชั้นที่แตกต่างก็ไม่เหมาะสมที่จะครองรักกัน โดยผู้ประพันธ์เลือกให้ตัวละครที่เป็นผู้หญิงเป็นผู้ที่มีชนชั้นต่ำกว่าอยู่เสมอ ซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่ด้อยคุณค่าของผู้หญิงให้ต่ำลงและอยู่ในภาวะตกอยู่ใต้อำนาจของผู้ชาย

5. อุดมการณ์เกี่ยวกับกิจกรรมารยาท

ผู้หญิงไทยในสมัยก่อนส่วนมากมักจะมีกิจกรรมารยาทเรียบร้อยสมกับเป็นกุลสตรีไทย กุลสตรีไทยนั้นจะมีกิจกรรมารยาทที่งดงาม มีการพูดจาที่ไพเราะอ่อนหวาน มีการแต่งกายที่มิดชิดและสวยงาม มีฝีมือในการปรุงอาหาร รวมทั้งในการดูแลบ้านเรือนที่เรียกว่าเป็นแม่ศรีเรือน และมีความรักนวลสงวนตัวคือ ไม่ปล่อยตัวให้ชายชมไม่ว่าจะในทางใด ๆ จนกว่าจะถึงวัยอันควร การเป็นกุลสตรีนั้นจะทำให้ผู้หญิงเป็นของมีค่าสำหรับผู้ชายที่พบเห็น เมื่อผู้ชายเห็นผู้หญิงเป็นของมีค่าก็จะเคารพเทิดทูนและให้เกียรติผู้หญิง จากการวิเคราะห์ด้วยทบทวนกลวิธีทางภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับกิจกรรมารยาทของผู้หญิง ดังนี้

1) การขยายความ

จากการวิเคราะห์ด้วยทบทวนว่าการขยายความ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(21) ลักษณะข้างดีต่อเมื่อซึ้งรู้ว่าดี ม้าดีได้ต้องเอามือต้องหลังดูก่อน จึงจะรู้ว่าดี ทกเลี้ยวทวารก็ดีถ้าอาสาออกสงครามทำศึกจึงจะรู้ว่าดี ทองนพคุณเล่า ซิดลงหน้าคิลาภก่อนจึงจะรู้ว่าดี สตรีรูปงามถ้าพร้อมด้วยลักษณะกิจกรรมารยาทต้องอย่าง จึงควรนับว่างาม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากตัวอย่างที่ (21) เป็นตัวบทวาทกรรมในวรรณคดีเรื่องราชาธิราช ตอนสมเด็จพระรามอาสา ในขณะที่สมเด็จพระรามเลือกม้าศึกเพื่อไปสู้กับกามะนีทหารเอกของพระเจ้ากรุงจีนนั้นได้ทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถึงลักษณะของม้าที่ดีและได้มีการกล่าวข้อความที่ว่า “สตรีรูปงามถ้าพร้อมด้วยลักษณะกิจกรรมารยาทต้องอย่างจึงควรนับว่างาม” แสดงให้เห็นว่าค่านิยมในการยกย่องผู้หญิงว่ารูปลักษณะงดงามนั้นจะต้องเป็นผู้หญิงที่มีกิจกรรมารยาทที่งามด้วย จึงเป็นการปลูกฝังและครอบงำทางความคิดของคนไทยว่าผู้หญิงที่ดีพึงต้องมีกิจกรรมารยาทที่งดงาม เพื่อสร้างคุณค่าให้กับตนเอง และการเป็นกุลสตรีที่ดีนั้นย่อมทำให้ผู้หญิงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับผู้ชาย

จากการวิเคราะห์การสื่ออุดมการณ์ของตัวบทวาทกรรมความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในบทนี้ พบว่า วาทกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปรากฏอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่เด่นชัดทั้งสิ้น 5 อุดมการณ์ คือ 1) อุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม 2) อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา ประกอบด้วย ภรรยาต้องปรนนิบัติรับใช้สามี ภรรยาต้องเคารพนบถนอบสามี และภรรยาต้องจงรักภักดีต่อสามี และภรรยาที่ดีต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน 3) อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ ประกอบด้วย ผู้หญิงในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่ และผู้หญิงกับการถูกจ้องมองเพศสรีระ 4) อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง ประกอบด้วย สิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง ความเหมาะสมระหว่างคู่ครอง และ 5) อุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท

ในด้านกลวิธีทางภาษา พบว่า อุดมการณ์ดังกล่าวสื่อผ่านกลวิธีต่าง ๆ ได้แก่ 1) กลวิธีทางศัพท์ ประกอบด้วย การใช้ชื่อและการเรียกชื่อ การอ้างถึง และการใช้คำกริยา 2) กลวิธีการขยายความ 3) กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ประกอบด้วย การใส่มูลบท การใช้วัจนกรรม และการใช้อุปลักษณ์ ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลวิธีทางภาษาในระดับต่าง ๆ ไปสู่ผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

จากการวิเคราะห์อุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า ชุดอุดมการณ์อื่น ได้แก่ 1) อุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม 2) อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา 3) อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ 4) อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง และ 5) อุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท มีรากฐานมาจากจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ซึ่งได้รับการเชิดชูจากสถาบันทางสังคมอย่างกระทรวงศึกษาธิการว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และควรค่าที่เยาวชนจะสืบสานต่อไป ดังที่ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ได้ระบุคุณค่าของงานประพันธ์ไว้ว่า

...เป็นคุณค่าทางด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และคุณค่าทางจริยธรรม คุณค่าด้านสังคม เป็นคุณค่าที่ผู้อ่านจะเข้าใจชีวิตทั้งในโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ เข้าใจการดำเนินชีวิตและเข้าใจเพื่อนมนุษย์ดีขึ้น เนื้อหาย่อมเกี่ยวข้องกับการช่วยจรรโลงใจแก่ผู้อ่าน ช่วยพัฒนาสังคม ช่วยอนุรักษ์สิ่งมีคุณค่าของชาติบ้านเมือง และสนับสนุนค่านิยมอันดีงาม...

นอกจากนี้ คำนำของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก) ยังได้ระบุถึงแนวการนำเสนอเนื้อหาของหนังสือไว้ว่า

...มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาวรรณคดีที่กำหนดไว้ และเพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าของวรรณคดีด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าด้านอารมณ์ คุณค่าด้านคุณธรรม คุณค่าด้านวรรณศิลป์ และคุณค่าที่สร้างสรรค์จากจินตนาการของกวี นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ชาบซึ่งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและความเป็นไทย...

จะเห็นได้ว่า ชุดวาทกรรมความเป็นหญิงที่แฝงฝังอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นทั้ง 5 ชุดอุดมการณ์นั้นคือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจารีต และค่านิยมของไทยที่มีมาช้านาน ถูกผลิตซ้ำผ่านตัวบทของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการในฐานะสถาบันของรัฐมุ่งถ่ายทอดให้แก่เยาวชนผ่านเนื้อหาการเรียนการสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรตามหลักสูตรภาคบังคับหรือหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

กระบวนการผลิตและกระจายตัวบท

หนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรเป็นตัวบทที่ถูกผลิตขึ้นโดยรัฐ กล่าวคือ รัฐได้มอบหมายให้กลุ่มนักวิชาการ ด้านการศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาไทยเรียบเรียงขึ้น อีกทั้งรัฐยังเป็นผู้กำหนดคุณสมบัติและจัดตั้งคณะกรรมการตรวจประเมินคุณภาพ

หนังสือเรียนที่ผลิตจากสำนักพิมพ์เอกชนด้วย โดยคณะกรรมการดังกล่าวเป็นผู้ให้การรับรองว่าหนังสือเรียนผ่านการประเมินคุณภาพและสถานศึกษาสามารถเลือกนำไปใช้ประกอบการเรียนการสอนได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ ขั้นตอนการผลิตและการตรวจประเมินคุณภาพต่าง ๆ อยู่ในการควบคุมดูแลของหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการศึกษาของประเทศโดยตรง จึงทำให้หนังสือเรียนกลายเป็นวาทกรรมที่มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับว่าถูกต้องเหมาะสมเสมอมา อย่างไรก็ตามหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรศิลป์ไม่ได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่หนังสือเรียนยังถูกผลิตขึ้นเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยความคิด ความเชื่อ หรือค่านิยมที่รัฐเห็นว่าถูกต้องเหมาะสมไปสู่ผู้เรียนด้วย ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าหนังสือเรียนเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้ถ่ายทอดชุดความคิดหรืออุดมการณ์บางประการไปสู่เด็กและเยาวชนเพื่อเตรียมความพร้อมให้เป็นสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคมต่อไป

ส่วนด้านการกระจายตัวพบพบว่าหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการรับรองให้ใช้ในระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐซึ่งพลเมืองทุกคนจำเป็นต้องเข้ารับการศึกษาระดับบังคับตามที่รัฐกำหนด เด็กทุกคนที่เข้ารับการศึกษาระบบนี้เป็นคนกลุ่มใหญ่และกระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศและจำเป็นต้องใช้หนังสือเรียนเหล่านี้ในการศึกษา หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงคนกลุ่มต่าง ๆ ของประเทศได้อย่างไม่จำกัด ประกอบกับการที่หนังสือเรียนมีลักษณะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์จึงสามารถผลิตตามความต้องการของผู้อ่านได้อย่างไม่จำกัดเช่นกัน หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่สามารถเข้าถึงคนกลุ่มใหญ่ของประเทศและสามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์แก่นคนเหล่านั้นได้โดยง่าย

กระบวนการบริโภคและตีความตัวบท

เนื่องจากผู้บริโภคหรือผู้รับสารของตัวบทหนังสือเรียนในงานวิจัยครั้งนี้คือเด็กและเยาวชน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีอายุประมาณ 12-15 ปี ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีการรับรู้และตีความน้อยผวกกับหนังสือเรียนถูกผลิตขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผ่านการตรวจประเมินคุณภาพจากหน่วยงานภาครัฐที่มีความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้เมื่อพิจารณา

การใช้หนังสือเรียนในการเรียนการสอนจะเห็นว่าครูผู้ซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยให้ความสำคัญยกย่องเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้จากตัวบทหนังสือเรียนไปสู่นักเรียนโดยตรง ความรู้และความคิดต่าง ๆ ในหนังสือเรียนจึงกลายเป็นสิ่งที่นักเรียนเชื่อว่าถูกต้องหรือควรปฏิบัติตามโดยปราศจากข้อโต้แย้ง

การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ข้างต้นนี้ ช่วยทำให้เห็นว่ากระบวนการผลิตและบริบทของตัวบทหนังสือเรียนมีความเกี่ยวพันกับอำนาจรัฐและสถานภาพทางสังคมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งแสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนเป็นแบบแผนและอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมหรือดีงามไปยังผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนเพื่อสร้างสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม อุดมการณ์ที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนเหล่านี้จึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการชี้นำสมาชิกในสังคมไปในทิศทางที่รัฐต้องการโดยที่สมาชิกเหล่านั้นอาจไม่รู้ตัว

ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์การประกอบสร้างชุดอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้ง 5 ชุดอุดมการณ์ข้างต้นพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการประกอบสร้างชุดวาทกรรมเหล่านั้นคือ โครงสร้างสังคมแบบปิตาธิปไตยหรือระบบชายเป็นใหญ่

Jane Pilcher และ Imelda Whelehan (2004) ได้ให้นิยามของคำว่า “ปิตาธิปไตย (Patriarchy)” หรือ “ระบบชายเป็นใหญ่” ว่าหมายถึงการปกครองที่ผู้ชายเป็นผู้นำของหน่วยทางสังคม (ตัวอย่างเช่นครอบครัวหรือชนเผ่า) ซึ่งจากที่พบเห็นได้ทั่วไปนั้นผู้ชายในสังคมในฐานะผู้นำมีอำนาจโดยชอบธรรมเหนือบุคคลอื่นในสังคมนั้น รวมทั้งมีอำนาจเหนือผู้ชายคนอื่น ๆ (โดยเฉพาะผู้ที่เยาว์วัยกว่า) และผู้หญิงกับเด็ก ๆ ทุกคน ในขณะที่ ยศ สันตสมบัติ (2548) ได้อธิบายถึงคำว่า “ปิตาธิปไตย” ในความหมายที่คล้ายคลึงกันว่าปิตาธิปไตยถูกนำเสนอในฐานะเป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยอธิบายเหตุผลที่ผู้หญิงถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบในสังคมมากมายหลายแห่ง

แนวคิดเรื่องปีตาธิปไตยที่ใช้ในงานเขียนเหล่านี้มักหมายถึง “กฎเกณฑ์ของพ่อ” หรือการควบคุมทางสังคมซึ่งผู้ชายในฐานะเป็นพ่อมีอำนาจเหนือภรรยาและลูกสาว ในงานเขียนแนวสตรีนิยมปีตาธิปไตยยังหมายถึงระบบซึ่งผู้ชายในฐานะเป็นกลุ่มทางสังคมถูกสร้างหรือสถาปนาให้มีบทบาทฐานะสูงกว่าและมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงการประกอบสร้างอำนาจของผู้ชายที่เหนือกว่าผู้หญิงในระบบสังคมแบบปีตาธิปไตยว่าในสังคมล่าสัตว์และเก็บหาอาหารมากมายหลายแห่งความเหนือกว่าของเพศชายและการควบคุมทางสังคมถูกสร้างขึ้นและใช้บังคับผ่านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมในสังคมอุตสาหกรรมความเหนือกว่าของเพศชายถูกสร้างและใช้บังคับโดยผ่านระบบกฎหมาย เช่น ระบบภาษีและสวัสดิการสังคม รวมทั้งในทัศนคติ ค่านิยม และปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

อาจกล่าวได้ว่า “ปีตาธิปไตย” ก็คือระบบสังคมที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสังคมล่าสัตว์จนถึงปัจจุบัน และเป็นรากฐานของความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย หากแต่รูปแบบของความไม่เท่าเทียมแปรเปลี่ยนไปตามวิถีของการควบคุมทางสังคมที่มีอำนาจหรืออิทธิพลในแต่ละยุคสมัย เช่น ในอดีตกาลมีเพียงศาสนาที่มีอำนาจในการควบคุมคนในสังคม แต่ยุคต่อมากฎหมายก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมคนในสังคมอย่างเคร่งครัด ในขณะที่ทัศนคติ ค่านิยม และปฏิบัติการทางสังคมมีอิทธิพลต่อการควบคุมผู้คนเช่นกัน

สำหรับการวิเคราะห์อุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์พบว่า แนวคิดในการถ่ายทอดชุดอุดมการณ์หรือองค์ความรู้ผ่านงานประพันธ์ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ของกระทรวงศึกษาธิการตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ซึ่งควรค่าแก่ การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปสู่ นักเรียนซึ่งเป็นเยาวชนของชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) หากแต่แท้จริงแล้วค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทยที่ดีงามเหล่านั้นล้วนอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดปีตาธิปไตย ส่งผลให้ผู้หญิงมีสถานภาพต่ำกว่าผู้ชายมาตั้งแต่สมัยสังคมไทยดั้งเดิม ซึ่งจากการศึกษาของนันทิรา ขำภิบาล (2530) ระบุไว้ว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยก่อนสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีอิทธิพลของวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดโดยช่วง

สมัยก่อนรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกคือ ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ซึ่งเป็นสังคมไทยดั้งเดิมนั้นได้กำหนดให้สตรีไทยมีสถานภาพที่ต่ำกว่าบุรุษ เป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นสตรีชั้นสูงหรือสตรีสามัญอันเนื่องมาจากปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ โครงสร้างของสังคม ชนบประเพณี และค่านิยมความเชื่อในทางพุทธศาสนา มีผลเป็นตัวกำหนดสถานภาพของผู้หญิงให้มีฐานะที่ด้อยต่ำกว่าผู้ชายทั้งสิ้น ผู้หญิงมีบทบาทเป็น “ผู้ตาม” หรือเป็น “ช้างเท้าหลัง” ดังนั้น สังคมไทยมักกำหนดให้ชายเป็นใหญ่ ในสังคม ผู้ชายจึงเป็นผู้สร้างกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นใช้ในสังคม แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรม จารีต ประเพณีไทย ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ถูกสร้างขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดแบบปิตาธิปไตย ในขณะที่ผู้หญิงถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ ความคาดหวังและจำกัดพื้นที่ให้อยู่แต่ในบ้านเพื่อเลี้ยงลูก ดูแลสมาชิกในครอบครัว รวมถึงถูกห้ามในการแสดงออกด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น การแต่งกาย การแสดงอารมณ์ทางเพศ เป็นต้น

จากผลการวิเคราะห์อุดมการณ์ความเป็นหญิงที่แฝงฝังอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรซึ่งนำเสนอไปข้างต้นของงานวิจัยแล้วนั้น แสดงถึงการให้คุณค่าและความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง จะเห็นได้ว่า อุดมการณ์ที่กล่าวไปข้างต้นล้วนมาจากแนวคิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายภายใต้ปิตาธิปไตยและยังคงถูกผลิตเป็นองค์ความรู้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตรซึ่งสอดคล้องกับที่ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (2546) ได้กล่าวถึงการสร้างความรู้ภายใต้ปิตาธิปไตยว่า การบอกว่าจะใคร่คือความรู้และวิธีการหาความรู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางอำนาจที่ผู้ชายเป็นใหญ่ การผลิตความรู้จึงถูกผูกขาดอยู่โดยผู้ชายมาเป็นเวลานาน อะไรเป็นความรู้เป็นเรื่องของผู้ชาย ถูกผูกขาดโดยผู้ชาย ส่งผลให้โยงใยของความหมายซึ่งแบ่งพื้นที่แบ่งบทบาทและงานตามเพศสภาพ รวมถึงการกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมของคนแต่ละเพศสภาพหรือความปกติและความดั่งาม ฯลฯ ล้วนมีรากฐานมาจากโครงสร้างทางอำนาจที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ไม่เพียงสร้าง “ความเป็นรองแก่ผู้หญิงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย” เท่านั้น แต่ยังควบคุมการเจริญพันธุ์ของผู้หญิงด้วยการสถาปนา “ความเป็นแม่ (Motherhood) ในฐานะแม่บ้านและแม่ของสมาชิกใหม่ของสังคม รวมทั้งสถาปนา “ความเป็นเมีย”

และในฐานะภรรยาของสามี การสถาปนาความเป็นแม่และความเป็นเมียขึ้นในฐานะสถาบันถูกกล่าวอ้างและทำให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่า เป็นเรื่องของสัญชาตญาณตามธรรมชาติของผู้หญิงและเมื่อใดก็ตามที่ผู้หญิงปฏิเสธความจริงดังกล่าวผู้หญิงจะรู้สึกผิด (Guilty) และมีแนวโน้มจะยอมรับความรุนแรงภายใต้อำนาจที่เกิดขึ้นกับตนเอง

เมื่อวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่าอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมไทย จารีต ประเพณี ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมในสังคมไทยในการประกอบสร้างชุดอุดมการณ์เหล่านั้น ขึ้นมาจากอุดมการณ์คือชุดของความหมายที่เป็นระบบซึ่งปรากฏทั้งในรูปแบบของข้อความ ภาพ สัญลักษณ์ แบบแผนปฏิบัติวัฒนธรรม ความเชื่อค่านิยม อัตลักษณ์ (Identity) ที่มีการสื่อสารเพื่อให้เกิดความหมาย คุณค่า กฎเกณฑ์ เงื่อนไขซึ่งมีผลต่อการควบคุมสังคมสถาบันและปัจเจกบุคคลว่า อะไรควรนำเสนอหรือสื่อความหมาย อะไรควรเชื่อหรือปฏิบัติตาม รวมทั้งมีผลกระทบต่อการสร้างชุดของความจริงขึ้นในสังคม ในช่วงเวลาเฉพาะด้วย (วิลาสินี พิพิธกุล และกิติ กันภัย, 2546) ในขณะเดียวกัน การสื่ออุดมการณ์ของหนังสือเรียนก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเช่นกัน กล่าวคือ การสื่ออุดมการณ์ผ่านหนังสือเรียนอาจนำไปสู่การประกอบสร้างระบบความคิดความเชื่อของผู้อ่านและสังคมได้ โดยเฉพาะการสร้างภาพอุดมคติของเด็กและผู้ใหญ่ในสังคม อันเป็นการปลูกฝังลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่รัฐต้องการ เพื่อเอื้อประโยชน์ในการปกครองรัฐ และการสร้างภาพมายาคติให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ผู้อ่านซึ่งเป็นเด็ก อาจยังไม่สามารถจินตนาการได้ เพื่อสร้างเจตคติเชิงบวกต่อสิ่งเหล่านั้นซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป โดยสรุปแล้ว ในแง่มุมหนึ่งผลของการสื่ออุดมการณ์ผ่านหนังสือเรียนเป็นการเตรียมเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีแก่สังคม แต่ในอีกแง่มุมหนึ่ง การสื่ออุดมการณ์ผ่านหนังสือเรียนก็อาจเอื้อประโยชน์ต่อรัฐหรือผู้มีอำนาจในสังคม บางกลุ่มในการจัดการ ควบคุมหรือเอาเปรียบคนในสังคมด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามสำหรับชุดอุดมการณ์ที่แฝงฝังในหนังสือเรียนนั้นแม้ว่าเวลาจะผ่านไปหลายสิบปีและในปัจจุบันก็มีชุดความจริงใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา เช่น ความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ หากแต่ชุดวาทกรรมหรืออุดมการณ์ที่แฝงฝังและ

ถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนนั้นกลับยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อหลายสิบปีก่อน นั่นเป็นเพราะในแง่ของการขัดเกลาและควบคุมเยาวชนผ่านระบบการศึกษานั้น จำเป็นที่จะต้องมียุทธวาทกรรมหลักหรืออุดมการณ์ที่เป็นไปตามโครงสร้างสังคมไทย ซึ่งจำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อความเป็นปึกแผ่นของสังคมดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534) ได้กล่าวถึงพลานุภาพของการผลิตวาทกรรมแม้ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปแล้วว่า หากถือว่าโครงสร้างทางสังคมย่อมมีรากฐานอยู่บนวาทกรรมหนึ่ง ๆ ความสับสนเนื่องคงทนของโครงสร้างสังคมไทยก็เกิดขึ้นได้เพราะการศึกษาภาคบังคับและแบบเรียน เพราะการศึกษาภาคบังคับและแบบเรียนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตซึ่งวาทกรรม อันเป็นรากฐานของโครงสร้างสังคมเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะกระทบถึงโครงสร้าง ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้ประเทศจะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมดังความหวังของแบบเรียน ตราบเท่าที่วาทกรรมซึ่งการศึกษาภาคบังคับและแบบเรียนจรรโลงไว้ ยังดำรงอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดี วิจัยฯ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การสื่ออุดมการณ์ความเป็นหญิงผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดี วิจัยฯ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจัยฯ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า มีการนำเสนออุดมการณ์ความเป็นหญิงทั้งสิ้น 5 อุดมการณ์ ได้แก่

- 1) อุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม แสดงให้เห็นว่าความงามเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้หญิง และผู้หญิงจะมีคุณค่าเมื่อมีความงาม วาทกรรมว่าด้วยความงามของผู้หญิงได้รับการถ่ายทอดซ้ำ ๆ ในวรรณคดีไทยจนกลายเป็นชนบของนางในวรรณคดีไทย และเน้นย้ำค่านิยมเรื่องความงามของผู้หญิงในสังคมไทย

2) อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา ประกอบด้วย ภรรยาต้องปรนนิบัติรับใช้สามี ภรรยาต้องเคารพนบนอบสามี ภรรยาต้องจงรักภักดีต่อสามี และภรรยาที่ดีต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าภรรยาที่ดีตามอุดมคติในสังคมไทยต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามีให้ได้รับความสุข ให้ความเคารพนบนอบสามี จงรักภักดี และมีความกตัญญูรู้คุณต่อสามีในฐานะที่สามีเปรียบเป็นช้างเท้าหน้า เป็นผู้นำคนสำคัญของครอบครัวทั้งในชีวิตคู่และเมื่อมีบุตร สังคมปิตาธิปไตยในสังคมไทยทำให้สถานภาพของผู้หญิงอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายด้วยค่านิยมที่ว่า ผู้ชายอยู่ในฐานะทางสังคมที่สูงกว่า เป็นผู้นำ และเป็นผู้มีอำนาจในการปกครอง ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ตามและเป็นผู้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง ส่งผลให้ภรรยาอยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าสามี

3) อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ ประกอบด้วย ผู้หญิงในฐานะเครื่องบำบัดความใคร่ และผู้หญิงกับการถูกจ้างมองเพศสรีระ เป็นการสร้างที่ผู้ประพันธ์ได้ใสความหมายและเรียบเรียงผ่านมุมมองแบบชายเป็นใหญ่ เพื่อตอกย้ำให้ผู้หญิงด้อยค่า ไร้ศักดิ์ศรี และลบเลือนภาพผู้หญิงที่ดีในแบบอุดมคติโดยการนำเสนอให้ผู้หญิงมีคุณค่าเป็นเพียงวัตถุระบายความใคร่เพื่อตอบสนองต้นหาของผู้ชายเท่านั้น การนำเสนอในลักษณะนี้ทำให้ความเป็นผู้หญิงที่มีคุณค่าในฐานะมนุษย์ทัดเทียมบุรุษถูกลดทอนลง

4) อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง ประกอบด้วย สิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง ความเหมาะสมระหว่างคู่ครอง ซึ่งวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ดำเนินอยู่ในฉากจินตนาการสมมติถึงเมืองที่ไม่มีอยู่ในโลกความเป็นจริง ตัวละครส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์ษัตริย์ซึ่งอาจเทียบได้กับชนชั้นมูลนายในโลกความเป็นจริง โดยทั่วไปคู่พระนางในวรรณคดีไทยมักอยู่ในวงศ์ษัตริย์เช่นเดียวกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งงานคือการแต่งงานที่อยู่ในกลุ่มชนชั้นเดียวกัน และความเหมาะสมระหว่างคู่ครองยังคงอยู่

5) อุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงไทยในสมัยก่อนส่วนมากมักจะมีกิริยามารยาทเรียบร้อยสมกับเป็นกุลสตรีไทย กุลสตรีไทยนั้นจะมีกิริยามารยาทที่งดงาม มีการพูดจาที่ไพเราะอ่อนหวาน มีการแต่งกายที่มีติด

และสวยงาม มีฝีมือในการปรุงอาหาร รวมทั้งในการดูแลบ้านเรือนที่เรียกว่าเป็นแม่ศรีเรือน และมีความรักนวลสงวนตัวคือไม่ปล่อยตัวให้ชายชมไม่ว่าจะในทางใด ๆ จนกว่าจะถึงวัยอันควร การเป็นกุลสตรีนั้นจะทำให้ผู้หญิงเป็นของมีค่าสำหรับผู้ชายที่พบเห็น เมื่อผู้ชายเห็นผู้หญิงเป็นของมีค่าก็จะเคารพเทิดทูนและให้เกียรติผู้หญิง

โดยอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่ได้กล่าวข้างต้นได้สื่อสารผ่านกลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ได้แก่ 1) กลวิธีทางศัพท์ ประกอบด้วย การใช้ชื่อและการเรียกชื่อ การอ้างถึงและการใช้คำกริยา 2) กลวิธีการขยายความ 3) กลวิธีทางวัจนปฏิบัติศาสตร์และวาทกรรม ประกอบด้วย การใช้มูลบท การใช้วัจนกรรม และการใช้อุปลักษณะ

จากการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่ากระบวนการผลิตและบริโภคตัวบทหนังสือเรียนมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐและสถานภาพทางสังคมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งแสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนเป็นแบบแผนและอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ หนังสือเรียนจึงเป็นวาทกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมหรือดีงามไปยังผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนเพื่อสร้างสมาชิกที่พึงประสงค์ของสังคม อุดมการณ์ที่สื่อสารผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนเหล่านี้จึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการชี้นำสมาชิกในสังคมไปในทิศทางที่รัฐต้องการโดยที่สมาชิกเหล่านั้นอาจไม่รู้ตัว

ในแง่ของการวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมสรุปได้ว่า อุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นผลมาจากการอบจารีด ประเพณี และวัฒนธรรมไทยซึ่งประกอบสร้างมาจากแนวคิดปิตาธิปไตย อันมีแนวคิดที่ว่าผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้หญิงจึงถูกควบคุมความเป็นหญิงจากความคาดหวังของสังคมที่กำหนดลักษณะของผู้หญิงที่ดีในมุมที่สังคมต้องการที่จะให้เป็น และอุดมการณ์เหล่านี้ถูกแฝงฝังอยู่ในหนังสือเรียน แม้ในปัจจุบันก็มีชุดความจริงใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา แต่ชุดวาทกรรมหรืออุดมการณ์ที่แฝงฝังและถ่ายทอดผ่านหนังสือเรียนนั้น กลับยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากนัก เพราะในแง่ของการขัดเกลาและควบคุมเยาวชนผ่านระบบการศึกษานั้นจำเป็นต้องมีชุดวาทกรรมหลักหรืออุดมการณ์ที่เป็นไปตามโครงสร้างสังคมไทยซึ่งจำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อความ

เป็นปีกแผ่นของสังคม ซึ่งหากนักเรียนในฐานะเยาวชนของชาติไม่มีมุมมองที่รู้เท่าทันชุดวาทกรรมเหล่านี้ที่ถูกผลิตซ้ำก็就会被หล่อหลอมและกลายเป็นหนึ่งในกลไกของการผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบสังคมชายเป็นใหญ่ต่อไป

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นพบว่า ผู้หญิงถูกสร้างให้มีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้ประพันธ์ภายใต้ระบบสังคมปิตาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์เกี่ยวกับความงาม อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทของภรรยา อุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะวัตถุทางเพศ อุดมการณ์เกี่ยวกับชนชั้นคู่ครอง และอุดมการณ์เกี่ยวกับกิริยามารยาท ล้วนเป็นการสร้างให้ผู้หญิงมีบทบาทสถานภาพที่ไม่ทัดเทียมชาย ด้อยอำนาจทั้งในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ (2544) ที่ศึกษา “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต : ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน” พบว่า ลักษณะพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีตทั้งสถานะ บทบาท และอำนาจสังคมเป็นกรอบที่กำหนดขอบเขตแห่งพฤติกรรมทางสังคมในแต่ละเพศ และแต่ละสถานะทางสังคม โดยผู้ชายถูกกำหนดให้เป็นผู้มีอำนาจทั้งในบ้านและนอกบ้านตามค่านิยมแห่งจารีตทางสังคม ส่วนผู้หญิงเป็นผู้ดูแลบ้านเรือนและต้องอยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคมซึ่งแสดงออกในลักษณะของการผลิตซ้ำในรูปแบบของผู้หญิงในอุดมคติ

เช่นเดียวกับบทความของอรรถัย เพ็ญระ (2563) ที่ศึกษา “เพศสภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” พบว่า สังคมสร้างกรอบความคิด และพฤติกรรมของตัวละครชายและหญิง โดยกำหนดให้ตัวละครชายเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และเป็นผู้นำ ส่วนตัวละครหญิงถูกกำหนดให้เป็นผู้ตาม มีความสามารถในด้านงานบ้านงานเรือน และกำหนดให้พื้นที่ของผู้หญิงคือพื้นที่ภายในบ้าน ไม่ใช่พื้นที่สาธารณะ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากรอบความคิดทางสังคม ทำหน้าที่เป็นเบ้าหลอมความเป็นชายและความเป็นหญิง

นันทิรา ขำภิบาล (2530) ระบุไว้ว่า สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงไทยก่อนสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีอิทธิพลของวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดโดยช่วงสมัยก่อนรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกคือ ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นสังคมไทยดั้งเดิมนั้นได้กำหนดให้ผู้หญิงไทยมีสถานภาพที่ต่ำกว่าบุรุษเป็นอันมาก อันเนื่องมาจากปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ โครงสร้างของสังคมแบบสังคมศักดินา ซึ่งผู้ชายมีฐานะและบทบาทในสังคมสูงกว่าผู้หญิงโดยกฎหมายในสมัยนั้นระบุว่าผู้หญิงถือเป็นเพียงทรัพย์สินอย่างหนึ่งของผู้ชายซึ่งเป็นสามี และสังคมได้กำหนดให้ผู้หญิงในชนชั้นปกครองจะต้องประณิบัติรับใช้และเชื่อฟังชายผู้เป็นสามีทุกประการเปรียบประหนึ่งทาสของสามี

ปัจจัยด้านอิทธิพลของคติทางพุทธศาสนา ซึ่งสังคมไทยได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากทั้งศาสนาพุทธและลัทธิฮินดูที่ว่าถือกำเนิดเป็นผู้หญิงเพราะสร้างกรรมไว้แต่ชาติปางก่อน นอกจากนี้ยังเชื่อว่าผู้หญิงเป็นกิเลสที่ครอบงำมนุษย์ และยังถือว่าผู้หญิงเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติของผู้ชายเพื่อความหลุดพ้น และปัจจัยด้านขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยนับตั้งแต่การคลอดโดยเมื่อทารกเกิดมาหากเป็นเด็กผู้ชายผู้ใหญ่จะจัดสมุดดินสอไว้ข้างตัวเด็ก หากเป็นเด็กผู้หญิงก็จะมิเข็มและด้ายวางไว้ให้ เพื่อเป็นเคล็ดให้เด็กผู้ชายเติบโตมารู้จักเขียนอ่าน ส่วนเด็กผู้หญิงจะได้ถนัดการเย็บปักถักร้อย เมื่อเติบโตขึ้นมาเด็กผู้ชายจะต้องบรรพชาเป็นสามเณรเพื่อเรียนอ่านเขียนและเมื่ออายุ 20 ปีบริบูรณ์ ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเหล่านี้ทำให้ผู้ชายมีความรู้และมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพการงานหลังเลิกจากสมณเพศ ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะไม่รู้หนังสือและไม่มีโอกาสได้เล่าเรียนอย่างผู้ชาย

แม้ในปัจจุบันจะมีความพยายามต่อสู้กับโครงสร้างทางสังคมแบบปิตาธิปไตยเพื่อให้ผู้หญิงมีสิทธิทัดเทียมกับผู้ชายมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงกฎหมายอย่างพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 ซึ่งคุ้มครองภรรยาที่ถูกสามีใช้ความรุนแรง และพระราชบัญญัติชื้อนุคคล พ.ศ. 2548 ที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเลือกใช้นามสกุล หรือพระราชบัญญัติค่าน้ำหนักหญิง พ.ศ. 2551

ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้หนึ่งมีสิทธิเลือกใช้คำนำหน้านามภายหลังการจดทะเบียนสมรส รวมถึงคำนิยมเรื่องเพศสภาพและเพศวิถีที่เปิดกว้างมากขึ้น ทำให้ชุดวาทกรรมดั้งเดิมแบบแนวคิดปิตาธิปไตยดูเหมือนจะกลายเป็นวาทกรรมล้าหลังที่มีกระแสการต่อต้านจากคนในสังคม แต่วาทกรรมดังกล่าวยังคงถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันได้ด้วยการถ่วงทอดผ่านองค์ความรู้โดยสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา โดยงานวิจัยของจีราพัชร ใจเที่ยงธรรม (2556) ซึ่งได้ศึกษาวาทกรรมเรื่องเพศสภาพและเพศวิถีในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ได้แสดงให้เห็นว่า แม้หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยจะมีการสร้างโครงเรื่อง ฉาก และกระบวนทัศน์ของตัวละครในบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นใหม่ให้มีความทันสมัย แต่ชุดวาทกรรมดั้งเดิมอย่างเช่นแนวคิดปิตาธิปไตยยังคงถูกแฝงฝังอยู่ในบทประพันธ์อย่างแยบยล มีความสมเหตุสมผล เข้ากับความเป็นจริงในสังคม และเป็นที่ยอมรับของนักเรียน เพื่อผลิตซ้ำชุดวาทกรรมดั้งเดิมที่เป็นอุดมการณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะสถาบันของรัฐซึ่งมีเป้าหมายคงรูปวัฒนธรรมไทยไว้อย่างเข้มข้น ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านั้นก็ล้วนอยู่ภายใต้แนวคิดปิตาธิปไตยในการถ่ายทอดและครอบงำนักเรียนผู้เป็นเยาวชนของชาติเกี่ยวกับความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมอย่างไม่รู้ตัว

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

1) เป็นแนวทางในการศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนและวรรณคดีวรรณกรรมไทยเรื่องต่าง ๆ

2) ใช้เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนในฐานะเยาวชนของชาติมีมุมมองที่รู้เท่าทันชุดอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่ถูกผลิตซ้ำจนเป็นมายาคติจะได้ไม่ตกเป็นหนึ่งในกลุ่มของการผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบสังคมชายเป็นใหญ่ต่อไป

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือวรรณคดีวิจักษ์ทั้งระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อให้เห็นถึงการ

นำเสนออุดมการณ์ความเป็นหญิงที่ครอบคลุมมากขึ้น และจะทำให้เห็นการประกอบสร้างอุดมการณ์ความเป็นหญิงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ที่เด่นชัดยิ่งขึ้น

2) แนวคิดกลวิธีทางภาษาที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์อุดมการณ์ความเป็นหญิงว่ามีการใช้ภาษาที่สื่อถึงวาทกรรมความเป็นหญิงนั้น ๆ ควรนำกลวิธีทางภาษาอื่น ๆ มาใช้วิเคราะห์ร่วมด้วย เพื่อให้เห็นความหลากหลายของการใช้ภาษาที่สื่อถึงอุดมการณ์ความเป็นหญิง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). *ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559ก). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559ข). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2564). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว.
- กัลยรัตน์ กลิ่นสุวรรณ. (2556). *ความแตกต่างระหว่างชาย-หญิง ในการให้คำแนะนำปัญหาชีวิตในห้องศาลาประชาคม เว็บไซต์พันทิปดอทคอม: การศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- คชาธิป พานิชตระกูล. (2556). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ว่าด้วยชายรักชายในหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย ปี พ.ศ. 2555 : การศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทิมา อังคพณิกิจ. (2561). *Discourse Analysis การวิเคราะห์ข้อความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จางหยิง และ จันทรสุดา ไชยประเสริฐ. (2566). วาทกรรมหญิงรักหญิงในละครโทรทัศน์เรื่อง รากแก้ว : อำนาจการกดทับของผู้หญิงด้วยกัน. ใน *การประชุมหาดใหญ่ วิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 14* (หน้า 440-451). หาดใหญ่ : มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- จิรภา สตะเวทิน. (2554). *ภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิราพัชร ใจเที่ยงธรรม. (2556). การวิเคราะห์วาทกรรมเรื่องเพศสภาพและเพศวิถีในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. (2546). ผู้หญิงกับความรู้ในจักรวาลของผู้ชาย : ความหมายการมองเห็นโลก และระบอบอำนาจ ความจริง, *ผู้หญิงกับความรู้ 1 (ภาค 2)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีระ นุชบกแก้ว. (2553). *กลวิธีทางภาษากับการนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองโดยกลุ่ม “เกย์ออนไลน์”*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิรา ขำภิบาล. (2530). นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 - 2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นิติ เอี้ยวศรีวงศ์. (2534). *ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา*. ศิลปวัฒนธรรม, 12(10), 142 – 164.
- ปรางุชชี อินดา (2558). *การวิเคราะห์ภาพของความเป็นผู้หญิงในภาพยนตร์ไทยยุคปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภพ สวัสดิ์. (2558). กลวิธีการใช้ภาษาเพื่อสื่ออุดมการณ์ความเป็นผู้หญิงในโฆษณาสินค้าแฟชั่นแบรนด์เนม. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย*, 35(3) : 149-174.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). การทำความเข้าใจเพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย, เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย (หน้า 1 – 39). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันทนี วาสิกะสิน และ สุนีย์ เหมาะประสิทธิ์. (2541). *สังคมไทยคาดหวังอย่างไรกับผู้หญิง*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิลาสินี พิพิธกุล และ กิตติ กันภัย. (2546). *เพศและการสื่อสารในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิสันต์ สุขวิสุทธิ. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503-2554 : การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสันต์ สุขวิสุทธิ และ ตริยธนา เขาวนปรีชา. (2559). ผู้หญิงในโลกผู้ชาย: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ความเป็นหญิง ในนิตยสารสำหรับผู้ชายตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 38 (1). หน้า 111-133.
- ศิริพร รักดีผาสุข. (2553). *โครงการวาทกรรม “ความเป็นหญิง” ในนิตยสารสุขภาพและความงามภาษาไทย*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อภิวันท์ อุดลยพิเชษฐ์. (2544). *สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน*. ปรินญาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรรถัย เพี้ยยุระ. (2563). เพศสภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(3), 20-33.
- Barger, C. (2008). *Culture Studies: Theory and Practice*. Los Angeles: Sage.
- De Beauvoir, S. (1989). *The second sex*. New York : Vintage Books.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis : the critical study of language*. London: Longman.
- Pilcher. J. & Whelehan, I. (2004). *50 key concepts in gender studies*. London : SAGE publication.
- van Dijk, T.A. (2001). Critical Discourse Analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen and H. Hamilton (eds.), *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- West, C. and Zimmerman, D. (1987). "Doing Gender", *Gender & Society* 1: 125-151.